

AZ ELSŐ FAUST-DRÁMA A MAGYAR SZÍNPADON.

A német színpad Goethe Faust-ja helyett előbb Klingemann Faustjával ismertette meg színházlátogató közönségét és állítólag az a bosszantó megjegyzés, hogy Klingemann a saját Faustjának nem akar konkurenciát csinálni, ez vitte volna rá magát Klingemannt, hogy 1829-ben a Goethe Faustját először ő hozza színre Braunschweigban. (H. Laube. Das Norddeutsche Theater. Leipzig, 1872. S. 80—81.) A magyar színpad is előbb ismerte meg Klingemann drámáját, mielőtt a Goetheének színrehozatalára csak gondolhatott is volna. Ennek kettős magyarázata van. Az egyik, hogy a magyar színpad már vándor éveiben szerette a spektakulumos darabokat és a másik az, hogy Goethe Faustjának első magyar fordítása (az I. rész) Nagy Istvántól csak 1860-ban jelent meg nyomtatásban.

A fennálló cenzurái szabályok révén a magyarországi színpadokon csak olyan drámákat volt szabad előadni, melyek Bécs valamelyik színpadán legalább két előadást értek meg. Ez főleg a német színpadokra volt irányadó, de a magyar színpadok is követték, bár az ellenőrzés kijátszása a legnagyobb könnyűséggel ment, mert a magyar hatóságok csak nagyon feltűnő esetekben alkalmazták a fennálló szabályt s legfeljebb a Helytartó Tanács külön leiratára voltak kellő tekintettel. Egy tekintetben a magyar színpadok azonban mindig külön figyelemre méltatták Bécs színpadjait, midőn t. i. ott valamely hatásos új drámát adtak és az könyvalakjában is hozzáférhetővé vált. Így történt, hogy Bécs után indulva, előbb Klingemann drámáját hozták színre, mielőtt Goethe Faustjának előadására még csak gondolni is mertek volna magyar színészeink.

J. Schreyvogel ezeket írta naplójába 1814 november 7-én. «Nach und unterm Essen las ich Klingemanns Faust, ein wildes Product, das aber die Kasse füllen kann». (J. Schreyvogels Tagebücher Herausg. von Karl Glossy. II. Theil. Berlin, 1903. S. 79.) A gyakorlati észjárású Schreyvogel helyesen ítélte, midőn Klingemann Faustjában nem művészi értékű, hanem csakis hatásosnak ígérkező «Kassa-Stücköt» látott.

Előadásáig azonban még a bécsi cenzura tisztító tüzén kellett átesnie. Az, amit Zettler censor a darab átdolgozásáról ír, mulatságos adalék nemcsak általában a cenzura, hanem különösen a bécsi cenzura történetéhez, mert mint Glossy írja az Anmerkungaiban: «das Stück *musste* für Wien gänzlich umgearbeitet werden.» Megelégedve írja Zettler az átdolgozásról: «Nun ist es ein blosses Schauspiel geworden (!), in welchem der Gang der Handlung schwach motivirt (!) daher (!) auch ganz unanstössig ist. Das bekannte Märchen vom Faust ist als ein Beispiel menschlicher Verirrung aufgestellt (!) und soll nach der Bearbeitung mehr errathen als verstanden werden (!!).»

Nem kevésbé mulatságos az is, amit Zettler a darab alkalmivá és erkölcsjavítóvá tételéről ír: «Dem Vernehmen nach hat die Direktion dieses Stück für die Fasten- oder Adventzeit bestimmt; bekanntlich war in früheren Zeiten Faust ein Volksstück für Aschermittwoch und dgl. gewesen. Es ist auch wirklich die Tendenz ganz vom Laster abzuschrecken und nicht dahin zu führen». (L. idézett kiadásban Anmerkungen, S. 441—2.)

Klingemann drámája ebben a bécsi, hivatalos szabályok szerint körülnyírt, szépen megfésült és a hallgató közönség szellemi korlátozottságához idomított formában aztán színre is került a Theater an der Wien deszkáin 1816 március 14-én.

Magyarországi története 10 évvel későbbben kezdődik. Előadásának első biztos dátuma 1827 XII. 5, Pesten, midőn az erdélyi magyar színjátszó társulat második secessió útjában ismét a fővárosba kerül. A darab fordítója Komlóssy Ferenc színigazgató. Hogy miként fordította Klingemann drámáját: hű ragaszkodással-e az eredetihez, vagy pedig alkalmazkodva a bécsi átalakításokhoz, nem tudjuk megmondani, mert a fordítás nyomtatásban nem jelent meg, sűgőkönyvét pedig nem tudtuk eddig fölkeresni. Abból a körülményből, hogy ezzel a darabbal vidékről jött színészeink elő mertek állni a fővárosi magyar közönség elé, két dolgot lehet joggal következtetni: 1. hogy ez a darab kipróbált hatású, jól összetanult darab lehetett és ennek következtében már 1827 előtt is adniok kellett vidéken; 2. a fordítás, illetőleg átdolgozás oly jó lehetett, hogy nem kellett szégyenkezniök miatta még a főváros magyar íróvilága előtt sem.

Hogy minő hatással adták Pesten, erről nem maradt ránk semmi följegyzés és csak 7 évvel későbbben jelennek meg róla az első nyomtatott kritikák, midőn a budai magyar színtársulat 1833-ban ide költözve 1837 husvétjáig együtt maradt, hogy aztán tagjainak nagy többségével első gárdája legyen az 1837 aug. 22-én megnyitott első állandó magyar színháznak Pesten.

A darabnak első és egyetlen budai előadása 1834 február 15-én volt s a kritikus szerint «*elég borzasztólag ugyan, de művészi tekintetben felette kevés érdekléssel adatott.*» Ennek fő oka abban rejlett, hogy Faust ábrázolója készületlenül lépett föl s azonfelül játékára nem fordított kellő szorgalmat. Szerepeiket csakis Helena ábrázolója Kántorné asszony és Faust Dither ábrázolója Nagy «*vitték helyesen*» s bizonyos tekintetben Pálné érdemlett dicséretet Katalin szerepében, bár ő is oly helytelenül deklamált, mint Bartha. Ez a gyöngé előadás végleg eldöntötte a darab sorsát.

A vidéki előadások közül a szatmári, (1834 febr. 23-án) egész jellegében azt mutatja, hogy a vidéki színészet csakis spektakulumos, vasárnapi közönség elé való darabot látott benne. Már a «*nagy készülettel*» jelzett darab címe is ezt mutatja, mely így szól: «*Doctor Faust, a moguntziai híres bűbájós; vagy a négy halálos vétkek elkövetése. Nevezetes, borzasztó, tüneményes szomorújáték.*» A kritikus Eranoszt, Faust ábrázolóját, (ki szerepét még aránylag a legjobban adta), megrotta azért, hogy — sarkantyús csizmában játszotta szerepét, megjegyezve, hogy sarkantyut «*azon korban kizárólag a harc fiai viselének.*» Az előadásban nem kisebb furcsaság volt az is, hogy Mephistopheles ábrázolójának, a személyzet kicsinysege miatt két szerepet kellett adni, de ő azt a másik szerepet is — Mephisto kosztümjében adta!

Megróván a színészeket, a következő jellemző tanácsokat adta a társulatnak: «*Az ily nemű mutatóványok általyában nem a szatmári s más ily szerű kis színre valók; ilyen forma társaságtól, az ahoz szükséges eszközöknek hiányossága miatt annak helyes előadása ki nem telhetik, ha tagjai arra alkalmasok volnának is. Azért, ha nem akarják színészeink, hogy méltatlanok legyünk irántuk kívánatainkban, ilynemű színdarabokat színre ne hozzanak. . . . Intésül szolgáljon egyszersmind, hogy a nagy eséseket, rugdalást, öklözést közönségünk szépnek nem tartja, s abban nem gyönyörködik: mint azt Faustnak, Mephistophelesnek végküzdése alkalmakor, annak ettől méltó idegenkedése eléggé bizonyítja.*».

Látható a tudósításból, hogy Klingemann Faustját a szatmári színtársulat, előadásával mélyen valódi értéke alá súlyesztette.

Eranosznak Faust egyik főszerepe lehetett, mert 1834 szeptember 30-án Kolozsvárott mint vendég lépett föl benne, de csak egyes jelenetei sikerültek, a főjellemben azonban nem tudott lelket önteni. A tudósító kiemelte «*kemény, férfias, basszús hangját*», szavaló ügyességét, taghordozását, mely sokszor nagyon helyes, néha azonban «*túlmenő*», valamint mimikáját, mely «*studiumot sejtet!*» A természetből kapott nyers anyag jó, «*de nem elég ügyes azokat ,egy egésszé' al-*

kotni». De ami a pszichologiai felfogását illeti s a szerep művészi kialakítását «ott ő még gyenge polgár». (!) Csak az első jelenésben volt ügyes, valamint a mérgezési jelenetben.

Az összes ábrázolók közül csupán Déryné (Katalin) fogta föl «tökéllyel nagy érdekű szerepét».

Különös véletlene a sorsnak, hogy Klingemann Faustja többé Kolozsvárott se került színre. De viszont figyelmet érdemlő körülmény az, hogy e vidéki balsikerek dacára bevonult 1839 aug. 19-én a pesti Nemzeti Színházba.

Előadására itt a legnagyobb gondot fordították. A táncokat és csoportozatokat külön betanították, a színházi festő új díszleteket festett, a szükséges «gépeleket» a színházi gépmester csinálta és ezenfölül a színlap még Seyfried Ignác zenéjét is ígerte. A közönség a nyári meleg dacára szép számmal jelent meg, hogy megnézzze ezt a «legenda drámának» nevezett spektakulumot — de se előadás, se díszletek, se a bőven pazarlott görögtűz nem tudták megmenteni a darabot, melyről az egyik kritikus ezeket írta: «E darab, melynek előadásakor nem tudtuk elhatározni: a szerzőt, színészeket vagy a közönséget sajnáljuk-e inkább, Faustnak minden erőlködése mellett is megbukott és ha felkel is, idétlen szülemény leend.» A díszítmények egy részét meglepőnek mondotta a kritikus, de hozzátette, «hogy a görögtűz örökös lángoltatásától a jövőben megkimélhetnék a közönség tüdejét».

Erre a kiméltre nem volt szükség, mert a darabot többször nem adták s így Klingemann Faustja nemcsak a vidéki városokban, hanem itt Pesten a Nemzeti Színházban is csak egyetlen egy előadást ért meg. Magyarozatát ennek abban találjuk, hogy a fővárosi közönség előkelőbb része annyira ismerte Goethe Faustját, hogy a Faust-mesének ilyen nyárspolgáris feldolgozása semmi különös vonzóerőt nem gyakorolhatott rá. Klingemann Faustját a 30-as évek végén már a gépmester ügyeskedése se tudta a színen megtartani.

Öt évre rá fordul első ízben a pesti magyar színészet figyelme Goethe Faustja felé. A «Honderű» 1844-ben «a dráma mezején legnevezetesebb meglepetésnek» jelezte, hogy Lendvay Márton jutalomjátékkal Faustot választotta. «A mű, derék Szigligetink fordítása szerint — a színen még nem látott fény- és tökélyel fog kiállítatni s előadása fölülmuland minden eddig ott látottat».

Ez első jelentés után néhány hétre azt közölte e lap, hogy Lendvay nevének betegsége miatt az előadást elhalasztották, «mert e művész nő működése abban mellőzhetetlen.»

E betegség tartós és veszélyes volta, majd Lendvayné elválása férjétől, elhatározó befolyással voltak Goethe Faustjának színre hozatalára. Ez a szép terv tervnek maradt és sajnos, ebben a formában

soha nem valósult meg. Még így is a régi magyar színészet nagy ambícióját mutatja, mert elhatározására éppen nem volt befolyással az a körülmény 1844-ben, hogy Goethe Faustja a Deinhardstein-féle átdolgozásban 11 előadás után (1839-től 1841-ig) lekerült a bécsi Hofburgtheater színpadjáról. Emitt ugyan 1850-től egy újabb átdolgozás alapján állandó gyökeret tudott verni már az ötvenes évektől kezdve napjainkig, nálunk azonban az ambiciózus Lendvayak kora ekkor már letűnt és így hazánkban az első Faust-dráma előadásának emléke nem Goethe, hanem Klingemann nevéhez fűződik.

BAYER JÓZSEF.

FEJEZETEK A PETŐFI-KÉRDÉSHEZ.

Szerelmi kalandokat hajhász donjuani provokálással, de az elméleti emberek anafrodiziakus kórjeleivel, minők: a monogám alaptermészet mellett fellépő nagy és korai vágyakozás,¹ a szatiszfakció meglehetősen feltételektől-korlátolt lehetősége.² Könnyű diadalokat keres, mikor kizárólag a nagy és szűzi visszataszítás, a leküzdhetetlennek tűnő akadály gerjeszti fel szerelmét.³ Csupán hogy magát kábítsa, makacsságát elégítse ki az így demonstrált, kézzel foghatóvá tett testi és lelki szabadság magára bocsátott zivataraiiban!

Ez a Petőfi «féktelen» fiatalságának, «korhelykedésének», bohém-ségének és kitagadtatásának lélektani magyarázata. A nehézség: egy-

¹ A színészet utáni vágygal jellemzően összenöve már Aszódon mutatkozik az e fajtájú szerelem: (v. ö. Ady: i. h. 428. l.: «nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé», mihez v. ö. még u. o. 429. 509. l. stb.) A Borcsa nevű fiatal énekesnő iránti érdeklődést állítólag maga a költő ismerte fel oly tényezőnek, mely a színpad felé taszította (L. Kemény János: *Adatok Petőfi Sándor életrajzához*; Koszoru V. 1881. 143. l.). E két szabadsági törekvés egymást támogató ilyen kapcsolata állandóan és fokozódva kimutatható s még a Juliával való ismeretség korába is szinte döntő jelentőséggel nyúlik bele (P. Cornélia).

² Már Gyulai mondja: «nem igen udvarolt nőknek. Nem eléggé ügyes s egy kissé vadóc volt. Kevés ismeretséget, még kevesebb hódítást tőn» 17. l. V. ö. a 18. l. is.

³ Ezt Julia is észrevehette, mert gyakoriak naplójában az ilyenfajta célzások: «Ha még most sem tartá meg adott szavát, — midőn oly *nehezen és vigyázva* nyerheti meg *vágyai celját!* Önkénytelenül eszembe jut: vajjon mit várhatnék akkor tőle, ha már birtokába adnám lelkem minden gondolatát, ha ki lenne elégítve szenvedélye» (1846. dec. 6.) — «De hátha talán elveszti becsét szerelmem már most előtted, mert *tettségjű lelkednek nem kell érte többé küzdeni*» (1847. febr. 8.) — és «A megszokás és *folytonos, akadályok nélküli bírás* nem untatná-e meg önnel a nőt» (ápr. 26.) — Ehhez l. Ady jellemzését i. h.: «nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyekről oly távol volt, mint az *Élet a Haláltól!*» (429. l.).

felől Petőfi kétségtelenül erkölcsi jelleme,¹ másfelől a tagadhatatlan «tombolás» csakis ily érzelmi vonatkozásban egyeztethető össze. Ez (kívülről nézve), az «egy tőből fakadt» két végét: forradalmiság és nyárspolgárság, korlátatlanság és korlátoltság² első találkozására; ez (belülről) két végzetesen hasonló természet találkozásának eredménye a helyzetében gyengébb, de lélekben erősebb félen szemléltetve. Ez erős nyomás eredménye a sebzett lélek végtelen impresszionizmusa, mely a költő végzetes lelki tulajdonául e ponton alakul ki.

De nemesebb utakon is vezet ez a művészi (és írói) egyéniség s szabadság fokozására irányuló, őrzőngő törekvés. Éjjel és nappal *tanul*. Mindent, amiről csak sejti, hogy ambícióit szolgálhatja, úgy hogy a rengeteg tanulás és olvasás nélkül nem volna tökéletes a róla rajzolt kép.³

Ami mindenekelőtt nyelvi ismereteit illeti, már 1838-ban, mikor Aszódról eljött, latinul és németül «elég helyesen» beszélt⁴ és később (1840—2) főleg a németben tökéletesítette magát sok olvasással és fordítgatással is (1843-tól a Külföldi Regénytár számára), de a latin írókról se feledkezett meg.⁵ Ugyancsak pápai diáksága (1841—42) fordítja figyelmét a *francia* nyelv tanulása felé, melyet debreceni tele alatt sajátít el az olvasás és fordítás fokáig és Pesten tökéletesít.⁶ Főként Shakespeare kedvéért, kit addig csak fordításban olvashatott, 1845—6-ban megtanul angolul — mindezt magánúton, és — miután már előzőleg magában is próbálkozott — úgy látszik 1846/7 elején (Pákh-kal együtt) olaszul is Messi Antaltól s mindenesetre vitte valamire, ha olaszban való jártasságát nincs is jogunk oly fokúnak feltételezni, minőt az említett egyéb nyelvekben szerzett.⁷ Ezekén kívül még a spanyol nyelv is érdekelhette, legalább is könyvei jegyzékében egy spanyol nyelvtan is található.⁸ Csak épen utalunk egyébirányú

¹ «Erkölcsei világnézete és ami több, élete teljesen az uralkodó erkölcs alapján áll». Babits. 1580. l. (1579. l. is) és Kristóf Gy.: Prot. Szemle 653. l. stb.

² Babits: u. o.

³ «Roppant munkásságát» már Gyulai és utána Meltzl hangsúlyozták.

⁴ Ahol mellőzhető, nem hivatkozunk az Életrajzra.

⁵ «Zoltán fiam életrajzá»-ban (1849 július) Tacitus olvasójának láttatja magát, sőt fordította is Tacitust; azonban töredékei, úgy látszik, elvesztek. (Szépirodalmi Figyelő. 1862. II. 299. l.)

⁶ Bemhez több levelet írt francia nyelven (Havas: VI. 227—233. és 477. l.) és több rávonatkozó költeményét fordította le neki németre vagy franciára.

⁷ V. ö. Névy L.: *Petőfi olasz tanulmányai*. Koszorú III. 265—8. l.

⁸ ‚Verzeichniss der Petőfi’schen Bücher‘ (Közölte Thallóczy L. M.

stúdiumai közül természettudományi (Buffon könyveit már Aszódon olvassa), elméleti dramaturgiai (Tieck, Rötcher), filozófiai¹ és főképp világtörténelmi tanulmányaira.

Hogy mennyit olvasott, lehetetlen volna itt felsorolni. A magyar írók közül Gvadányit², Csokonait és Vörösmartyt majdnem egészben tudja könyv nélkül; Gaál József mély hatással volt rá, szerette Jósikát, Bajzát, olvassa neves kortársait (Arany, Tompa, Garay stb.), a két Kisfaludyt már szintén az iskolából ismeri, stb. A latinok közül főleg diákkorában, a könnyed és elegáns Ovidius, a férfias Horatius,³ egyik-másik történetíró,⁴ Cicero, később Tacitus volt kedveltje. A németek közül Lenaut, Schillert, Heinet nemcsak hogy ismerte, de mutatja is ezt; Claudiustól és Matthisontól — a régi divat szerint — fordított (1842); Goethet, ha nem is szerette, olvasgatta. Az angolok közül több példányban bírja, sokszor olvassa Byront és Shelleyt, istenfti Shakespeare-t, rajong Dickensért, ismeri sőt fordítja Moore-t is. Gallomániája köztudomású.⁵ Belenéz minden francia könyvbe, mi elé akad. Voltaire, Bossuet, Sand, Balzac, Montesquieu talán csak felületesen, de annál mélyebben foglalkoztatják elméjét V. Hugo, Dumas, Sue és általában a romantikusok, talán közvetve csak Rousseau, egész közelről Béranger és úgy látszik H. Moreau; Lamartine és a francia forradalom számos szónoka és történetírója évek során át

Könyvszle 1879. V. 210—217. l. Baróti: *Ujabb Petőfi reliquiák* 63—71 l. és Havas: VI. 494—500 l.) 26. sz. a.: *Grammaire Espagnole*, par F. M. Noriéga. Páris. 1842.

¹ Eötvös J. br. célzó utalása után Meltzl tudományosan igyekezett bizonyítani (*Petőfi jelszava*: i. h. 35—79. l.) hogy Petőfi a «legfilozófusabb magyar költő».

² Hiripi Gáspár (a *Hóhér kötelé*-ben) a maga örökös Gvadányi-idézeteivel erősen szubjektív vonás (v. ö. Havas jegyz. VI. 499.) L. még *A régi, jó Gvadányi* c. költeményét (1844), hozzá Havas: II. 496. l. és az *Úti levelek* sokszor idézett helyét: «Sokért nem adnám, ha én írtam volna a Peleskei nótáriust» (Havas: VI. 395.).

³ Gyulai szerint (14. l.) ugyan Goethevel együtt megvetette Mæcenas miatt (?), de Aszódon mindenesetre ismételtén olvassa és soproni katonasága alatt «Horatius-szal a történetartóban és Schillerrel csákójában — jár fel s alá az őrhelyen» (Jókai: i. h. XXIV. l.) Idézni is szokta.

⁴ Velleius Patereulus pl. már Aszódon megfordul kezében (*Életr.* I. 81/2); Sallustius illetőleg v. ö. u. o. III. 225. jegyz. stb.

⁵ Példának e két nyilatkozata álljon: «Honneur aux enfants de la France mondja Béranger s mondja utána minden becsületes ember» (Havas: VI. 18.) és «szeretömet és a franciákat és a túróstészát és a rónaságot fülem hallatára ne gyalázza senki» (V. 354.)

«csaknem kirekesztőleges olvasmányai». (Naplója 17, márc. 1848.) És hány szellemmel ismerkedett meg elméleti és gyakorlati színészkedése közben! Semmi kétségünk sem lehet, hogy bár gyakran «affektálta» a tudatlant, nagyobb műveltségre tett szert, mint legtöbb érdemekben megöszült kor- sőt kartársa¹ és megérdemli Fischer dicséretét: «Ungar aber auch Europäer».

Hogy e rengeteg munkát oly rövid idő alatt miként tudta elvégezni, van rá pár jellemző adatunk: éjjel és nappal, lázban. Soproni katonáskodása alatt «a kaszárnyában — szuronya karikájába gyertyát tesz és úgy olvas éjszaka idején».² Pápán egész nap, sőt gyakran egész éjjel, reggeli 3—4 óráig olvas. Beck Károly német költő látogatásakor, mely Petőfi, Danton, Robespierre-rajongása idejére esik, roppant halaványan látja a költőt, ki csakugyan «éjszakázott», mert «a nap már felkelt és ő még a könyvek könyvébe (a francia forradalom történetébe) merülve ült». És elhithetjük a német látogatónak vagy Fischer elbeszélésének azt a Petőfibre valló kitérést, mely szerint: «*tanulni, olvasni* s nem csupán saját énjének szegényes örömeivel és fájdalmaival foglalkozni, — ez a valóságos jótétemény».

Látjuk, hogy e nagy fajsúlyú lelket a reakciók hullámai erős ívvel vetették ki medréből. Itt állandó harc folyik az alaptermészet és a felébresztett reakciók között, melynek eredménye: ingadozások *látszólagos kétfélesége úgy költészetében, mint életének külső tényeiben*.

Költevényei majd gyengéd alaphajlamait, majd egyensúlyvesztett ingadozását, majd a művészi szabadságvágy legszilajabb hangjait visszahangozzák anélkül, hogy egyéniségének egységét legtávolabbról is veszélyeztetnék. És ez természetes: lelki életét két állandó pont szabályozza; az élő élet szakadatlan kontaktusa és az érzésnek — a szív végtelen sebezhetőségéből folyó — kizárólagos uralma. Az «utánzások» csak látszólagos ellenmondás, mert olvasmányai, tanulmányai az életteremtette hangulatok nem véletlen, de *keresett erősítői*:³ csak olyan író «ismer», akit szeret,⁴ és csak azt szereti, akiben magát szerethette meg.

¹ V. ö. Fischer, 249/250. l.

² Sass dr. közl. (Vasárnapi Ujság 1844.)

³ «Azok közé az emberek közé tartozott, — akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell s akik okvetlenül meglegelik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van» Ady 339. l.

⁴ «Elöttem minden ember annyit ér, amilyen értékű a szíve» — mondja épen az «agyagszívű» Goethe lekicsinylése után, akit «nem szí-

Ez érzéshullámszásban — nagyban és egészben — *alaphangulatának* feltetszését jelentik családi idilljei és genre költeményei, úgyszintén romanticizmusának nyilvánulásai. *Egyensúlyvesztettségének* felszálló buborékai a természetszerűleg erőt nélkülöző s ezért nála nem is nagy költői értékű pesszimiztikus költeményei¹ és ironikus bordaljai. És végre: a keresett, *szabad, művészi egyéniség* mérföldmutatói az erőszakos és önhajhászó korhely- és bordalok, a szabadságot, katexochén egyéni szabadságot visszhangozó akkordok.

Hogy a serdülő Petőfinek lelkéből folytak a családi képek és érzések mély hullámai,² azt részben hajlamai,³ részben szülei iránti meleg érzelmei eléggé kétségtelenné tehetik és talán nem kell Szigetvárival az öreg szabó-nagyapját büszkén megénekelő Bérangert látnunk a „jó öreg korcsmáros” írója mögött, kinek egyénisége, a szelidség és «bátorság» eme különös összetétele eléggé megokolja, hogyan «mer» neki — először a magyar irodalomban — édesanyja és édesapja lenni, — amint már Gyulai és utánatoldva Riedl megjegyzték.

Bár az álmodozó megfigyelő hajlandósága, lelkek és dolgok felé hajló szeretete⁴ magyarázza a genre-nak költői regiszterébe tartozá-

velhet), «utál», akitől «undorodik, mint a tejfölös tormától». «Előbb meg tudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Aki másokat nem szeretett, azt mások sem szerethetik, legfőleg bámulhatják. S jaj azon nagy embernek, kit csak bámulni lehet de szeretni nem. A szeretet örök, mint az isten, a bámulat mulandó, mint a világ.» (9. úti levél júli 6. 1847.) Ugyanigy: «Bozzal együtt legkedvesebb regényíróm Dumas Sándor. Nála is vannak nagyobb írók akárhányan, de kedvesebb, szeretetreméltóbb egy sincs. És ez a fődolog. Nem bámulatni, hanem szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem». (18. úti lev.)

¹ Értéküket Meltzl eléggé elszigetelt véleménye (Acta Comp. 1884. i. h. 184. l.) tartja csak magasra.

² «Petőfi's Genius hat nie kräftigere und orgreifendere Accente gefunden, als in seinen Familienbildern» Fischer 236. l.

³ «Ideálja a visszavonult jó családi élet» Babits, 1582. l.

⁴ A viszony, melyet e kettő Petőfi lelkében fentart, mindenesetre megérdemelné a komoly és elfogulatlan vizsgálatot már azon tévhiteknél fogva is, melyeket Petőfi természetimádásáról úton-útfélen hangoztatnak. Ahelyett, hogy fejtegetésébe bocsátkoznánk: mennyire az elméleti ember érzelmes felengedése az ő természetszemlélete, kommentár nélkül utalunk egy elhanyagolt nyilatkozatára: «A vásár legkedvesebb látványaim egyike... átaljában mindazon hely és alkalom, hol *minél több embert* láthatok. Én a természetnek is meleg barátja vagyok, de hiába! egy szép hölgyet, egy részeg embert stb. mégis *sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemlélek, mint akármely táját.*» Úti jegyzetek. (Havas V. 347. l.)

sát, sőt gyökeres költőiségének magas fokát is (v. ö. Gyulai i. h. 53/4. l.), egyes hangok és különösen a genreban gyakori refrain már felhívták figyelmünket az «érzelmes, ábrándos megindulás» költőjére, aki ezen oldalával Petőfinek *elnyomással fenyegetett alaphangulatát*, békített húrját *igazolja*. Ez az első ok, hogy személyében megszereti Bérangert. Hogy ezt a nyilvánosság előtt minduntalan oszontálja,¹ úgyszólván kihívja azt, hogy iskolájába tartozónak mondják² (ha tévesen is), — csak részben magyarázza szeretetének mindent magába olvasztó foka, melyet a csak magával törődő splendid isolation öntudata túloz. Talán van ebben kis, csendben tüntető, a világnak szóló öngazolás; olyan hallgatag koncesszió, a makacsok jólismert hangos tagadásának magát szégyenlő, akarattalan cáfolata: a valami elődhöz tartozás naiv és hangtalan kikiáltása;³ gyenge pillanatok kis engedménye a kor követelményeivel, csendes deferálás a kritikával szemben.⁴ A hatalmas egyéniség tudatossága,⁵ a nagyság naiv becsületesége megengedheti magának a fényűzést, hogy ellentétek kiélezése, úgyszólván kiáltó különbségek aláhúzása helyett a rokonságot, hódolást, a (mérhetetlenül elenyésző) azonosságot hirdesse. Így kell értenünk, ha itt-ott mint egy pannus purpureus rikit egy bérangeri hang vagy külsőség, aminő végeredményben a sokszor felhozott refraindal is.⁶

A közismert lélektani törvény alapján, mely szerint az ábrándos lélek a borzalmas túlzásoknak is legjobb melegágya, — ugyanígy

¹ «A világ első költőjének» nevezi, sőt Pesten, az ágya felett függő Bérangerképre mutatva azt szokta volt barátainak mondani: «Ez az én istenem.» (Péchi Imre: *Petőfi Dunavecsén*. Koszoru. 1879. II. 370. l.)

² V. ö.: Kacziány: *Petőfi Album* 194—196. ll.

³ Erdélyi i. h. utal élesen a Petőfi előtti, sőt némileg az egykorú irodalom «iskolákba» oszlottságára.

⁴ Talán abban is van igazság, hogy a retorikus költészeti divat miatt merte pályája kezdetén csak bátortalanul, Pönögei Kiss Pál álnév alatt, kiadni legzseniálisabb népdalait. (Gyulai 8. l.)

⁵ Tudjuk Vahottné megemlékezéseiből («Rajzok a multból»), milyen valóságos egyéniségkultusszal őrzi önmagát; elkeseredve veti tűzbe Béranger legerősebb, mert legfrissebb hatása alatt — 1845 febr. elején — készült költeményeit, mikor Vahott az észrevehető hatásra figyelmezteti. L. még Ferenczi: *Béranger és Petőfi* 73. l. stb.

⁶ L. már előbb is, azonkívül Ferenczi: *Béranger és Petőfi* i. h., mihez v. ö. Fischer 229. l. «Petőfi hat — Bérangers Refrainlied in die ungarische Literatur eingebürgert, aber trotzdem das Lied selbstständig aus sich heraus geboren, so dass nur von einer Fortzeugung, nicht aber von einer Nachahmung die Rede sein kann.»

gyökerezik alaptermészetében a romanticizmus,¹ melyet a közhangulat is táplál benne. És bár Vörösmartyól Tóth Lőrincig alig van e korban magyar drámaíró, «aki ne áldozott volna a romantikus múzsa véres oltárán» (Havas), mégis tagadhatatlan, hogy a virágbaszökkenés és írói formábaöntés körül Petőfinél közelebbi szerepe van a romantikus «hugoi stílus» megismerésének (1844). E stílust «kiáltja» mintegy és félreismerhetetlenül aposztrofálja a bosszúmotivummal viselő műveinek: a *Hóhér kötelének* sarkos fordulataiban és borzongató különösségeiben,² a *Tigris és Hiénának* iszonyattal hatós párbeszépeiben³ s az ugyanez évben (1846) kelt Salgóban és Szilaj Pistában is, de elszórtan a debreczeni tél után, (mely Hugót kezébe adja), egész az Apostolig (1848) igen gyakran. Ám az osztentative odaállított ható egyéniség felületre tartozását és az egyéni hajlam kizárólagos vezetőségét mi sem bizonyítja jobban, mint a pusztá chronológia. Petőfi főleg akkor romantikus, mikor csügged, aggályai vannak, visszaremeg megtagadott, álmodozó múlt-magához, legtipikusabban: a kezdődő népszerűtlenség hangulatában (1848), — a hangulat terméketlenségéhez képest végül csak töredékeket és tervezeteket eredményezve (Caraffa drámatöredék, Spartacus drámaterv, Csák Mátéről és Rákócziról eposz tervezetek stb.) Ifjabbkori romanticizmusa kedveltette meg vele Gaalt, minek más oldalú kifejezése az, mit eddig úgy mondtak, hogy romantikus hajlamait Gaal is megajándékozta néhány erős, magyar vonással. Kétségtelen, hogy pl. a pusztai betyár alakját Gaal Petőfi előtt látta színesnek és tipikusnak.⁴

¹ Ismeretes Petőfi érdeklődése a romok iránt. «Dehogy mulasztanám el valami romot megtekinteni, ha csak szerét ejthetem. Oly jól esik ott színom a dicső lovagkor levegőjét, melyben születnem kellett volna igazság szerint» stb. (*Úti jegyzetek*, V. 329.) Ehhez l. a Halasi A.-féle *Petőfi reliquiák 1841—1849*-ben először megjelent, «Várromok» c. jegyzéket «melyet Petőfi valószínűleg Ostfi-Asszonyfán 1839 nyarán írt össze», tehát jóval minden romantikus írói hatás előtt. (V. ö. Havas jegyzeteit VI. 484. és Orlai P. Soma: «Adatok Petőfi életéhez» Budapesti Szemle XIX. 7., 18.; Gyulai i. h. 17.) — A történelmet is főleg a regényes részletek miatt szereti olvasgatni (nemcsak gyerekkorában), igaz történelmi érzék nélkül (Gyulai 36., Babits 1582. l.)

² Havas Sue szörnyűségeinek (Han d'Islande, Athar Gull) — szerencsére gyenge — visszhangját is látja benne. (V. 498. k. l.)

³ Részletes avatottsággal szól e darab romantikus inspirálóirol Havas IV. 360. k. ll. Utal a Borgia Lucrecia s főleg a Ruy Blas (5. felvonásának címe «Tigris és Oroszlán» stb.) néha frázisok ismétléséig menő hatására (v. ö. Ruy Blas II. f. 1. j. — Tigris és Hiéne I. f. 3. j.) stb.

⁴ A *Zöld Marci* c. elégetett népszínművét illetőleg l. Petőfi Múzeum

A Petőfi lelkében dúló, vázolt harc fáklafényénél látjuk, mennyire nem «vakmerő játék» és mennyire nem játék, hanem kínos vergődések nyomjelzője világgyűlölete és keserű iróniája. Szó sem lehet tehát róla, hogy a «Felhők»-kel, mint Erdélyi hirdette¹ költőiségét veszélyeztette volna. E versek — esztétikai értékük természet-szerű inferioritása dacára — sokkal inkább lelke talajából nőttek mint némely hazafiúi és szerelmi dala. Lelki harcának lázassága magyarázza szokatlan hevét, mellyel egy-egy rokon hangulatért tőletávol álló idegen lelkeket felkap: örömét vezeti le benne, melyet tévelygéseinek közt egy fix pont látása jelent. A költő életrajzaiból tudjuk, hogy az ő természetével bíró embernek milyen indítékait viselte akkoriban világgyűlöletől nehezedő szíve alatt. Ennyi őszinteségi aranyfönd mellett nyugodtan költekezhetett olykor az idegen szellemek papírpénzéből, miközben szokásához híven kifejezetten dicsekszik byronizmusával, külsőségekkel fűzi magát Shelleyhez (tőle véve a «Felhők» címét, — ki hat kis költeménye fölébe írta a «The Cloud» szót — anélkül, hogy tartalomban vagy formában bármi közösségük megállhatna, és lefordítva, «A szökevények» c. versét), itt-ott Heine egy-egy tetszetős fordulátát — nem behódolásul csak mintegy szeretetének gavalléros nyilvánítása gyanánt — variálja vagy visszhangozza.² Alapjában azonban Petőfi hangulatát nem Byron hozta, hanem fordítva és bárhogy igyekszik is (önkénytelenül) Petőfi elterelni figyelmünket a maga egyéniségéről, még közös vonásokat is csak az ő fitogtatott irodalmi reverenciájának jóvoltából látunk, nemhogy költői egyéniségének deferálását ki lehetne mutatni e tőle egészében idegen egyéniségek előtt.³

I. 26., 85., 215., 299. ll. Gaal hatását általában Ferenczi Életr. II. (141. —) 145. l. tárgyalja. Az *Alföld* iránti álmodozóan tipikus szerelme külön értekezést kívánna.

¹ I. h. 352. l. A következőkhöz v. ö. még 335. l. is. — Gyulai is némi ellenmondásba esik, mikor ez «innen-onnan ráragadt rész», e «könnyülés végett odadobott keserű epe» írásba öntését lelki és életszükségnek mondta. Szerinte ugyanis (és helyesen) «a költészet neki nemcsak művészet volt, hanem — maga az élet» (23/4. l.), de egyben e verseket negédléseknek tartotta. Így élete is csak negédlés volt volna. — Természetes, ha a felfogás téves kiinduló pontja az, hogy Petőfi «egész a vakmerőségig hívó és erélyes volt» (Gyulai 193. l.), — nem is magyarázható e lelki állapot!

² Csernátóni Gyula: *A rokonhelyek Petőfi «Úti jegyzetei» és Heine «Reisebilder»-eiben* (Petőfi Múzeum I. 69. és 181. k. ll.) és Havas jegyzetei V. kül. 510—2. és 518—25. l.

³ Élete folyását és jellemét illetőleg legközelebb áll hozzá Byron.

A fejlődést okozó behatások «emelkedő irányzatát» jelzik bor és korhely dalai s egyéni szabadságvágyának egyéb kifejezései. Amit e költeményeket illetőleg már alkalmunk volt mondani, most, hogy ismerjük Petőfi «utánzásainak» jellemét, annyit jelent számunkra, hogy a reakcióktól kiélelt «második én»-je is talált a maga egyoldalú általánosításával lelki rokonokat, akikkel azonosítva fejlesztette — magát. «Csokonait utánozta, de Petőfi volt», mondja Gyulai az egyik ilyen zseni megnevezésével.¹ Minket főleg az érdekel, hogy Bérangert ezen oldalról is magához tudta kapcsolni. Miután megszerette, mint hangulatos elmélyedőt, szereti mint a művészi önösség és függetlenségi vágy hangadóját is.² És az ily erős szeretet ténye a Petőfi természetét bírónak feltétlenül jelent valamit: Béranger nem kis mértékben hidja — az ő etikai többoldalúságánál fogva, — hogy Petőfi később egyenes fejlődési irányáról letérni csábult.³

L. már Erdélyi i. h. — Shelleyt illetőleg Életr. II. 240. k. l. — Heinet ill. Gyulai i. h. 48/9., Fischer 229—230., Berzeviczy A.: *Petőfi mint útirajzíró* (P. A.) 90—94. ll. stb.

¹ Csokonaihoz (és Vörösmartyhoz) való viszonyát l. Oláh Gábor: *Csokonai és Petőfi* (P. A. 182., 183—9., különösen 183. l., mely szerint Csokonai és Petőfi az «első magyar bohémek»).

² Petőfi kora és körülményei sem engedték meg, hogy Béranger személyi intimitásaival és nevezetesen költői őszinteségének kérdésével foglalkozzék. Az összehasonlító irodalomból utalunk Szigetvári i. könyvére, azonkívül Miklós Elemér: *Petőfi és Béranger* Bp., 1904. és Gagyh Dénes: *Béranger és Petőfi* Pesti Napló, 1909. 23. sz.

³ Petőfi 1846 előtti költészetének emez áttekintésében nem helyezhető el a «Zsengék» némely darabja (1843 előtről), melyek német, latin vagy magyar költők hatását még iskolásan mutatják. Ilyenek főleg Ovidius, Matthison, Claudius, Schiller, Lenau; a magyarok közül Bajza (v. ö. Hartmann 18. l.), Kisfaludy Károly (csak egész ifjú diák korában, az iskolai tekintélynek kijáró rövidéletű tisztelet erejéig; v. ö. 8. és 4. úti levelét — utóbbiban a kéziratból törölt részt — s hozzá Havas V. 537. l.) stb. Ezek nem voltak a költő igaz ideáljai. Az ilyenekül tudottak közül Dickens, Dumas (v. ö. a 18. úti lev.) Shakespeare («változzék e név hegygyé s magasabb lesz a Himalajánál» vagy «Sh. maga fele a teremtésnek» VI. 18/19. l. stb.) csak általános lelki művelőkként említhetők, hatásuk legfeljebb apró reminescenciákban vagy csak igen tág értelemben mutatható ki. (Pl. Dickens hatása az Apostolban stb.) — Sue akkor világszerte s különösen nálunk is divat. A Hóhér kötelének jelzett szimptomáin kívül az Apostolhoz való viszonyát is tárgyalták. (Kovács János: *Sue hatása a magyar regényirodalomra*. Kolozsvár 1911 a 'Mystères de Paris és a Le juif errant' nyomait mutatja ki.) Kisfaludy Sándor idevonása (Négyesy: i. h. 165—168.) talán nem eléggé megokolt.

Mindent megéneklő őszintesége okán külső életének ellenmondó tényeibe is jórészt beláttunk már akkor, mikor költeményeit vizsgáltuk.

Józanág, önbírálat, monogám szerelem, költői arisztokratizmus és világgýűlölete: a «komoly» férfit; — «korhelység», hiú érzékenység, szerelmeskedések, demokratikus hozzáférhetősége, kicsapongó, gúnyolódó kedve: a szenvedélyes «Naturbursch» személyét mutatják anélkül, hogy magyarázatul akár a szenvelgést, akár a hóbortot, akár az izochronitás megvonását elfogadhatnók.¹ *Őszintén és egyszerre voltak meg benne a komolysági és féktelenkedő hajlamok*, ahogy ép Gyulai is mondja: «reggel fájdalmait panaszolta, este már pajkos dal lebegett ajkain». Ez okozza, hogy állandóan érzi kétféleségét² és mindig más — a környezet rá gyakorolt hatása szerint: «egészen más volt négy szem közt, mint népes társaságban» (Gyulai 18. l.)

Felengedése hevességének, visszavetése nyersségének csak fel-toló gyerekérzése, mindenén uralkodó szíve adhatja magyarázatát: *a lacerált érzékenység idegességét éli ki mindkét nyilvánulásban*. Azért jellemző e nyilvánulások hevessége s egyszersmind nyomukban járó megbánás.³ Innen féktelen hiúságának⁴ és önkritikás szerénységének⁵ végletei: nem tud tisztába jönni magával.⁶ Ezért Petőfi a

¹ «A korhelyből komoly ember» átmenet-kísérletet illetőleg: Gyulai, 43. l. Hartmann, 12. l.

² «Kívül a siron nyílik a virág | S belül a sírban féreg és halott van. | Így írtam én enyelgő dalokat, | Míg lelkem haldokolt a fájdalomban» (Ismerjetek meg 1845) és «Nem ért engem a világ, | Nem fér a fejébe, Egy embernek éneke | Hogy lehet kétféle. | Hogy dalolhat az jelenleg | Szívrepesztő bánatot, | Ki elébb egy pillanattal | Úgy örült, úgy vigadott» (1846). — V. ö.: Vajda János, «1858.» c. versét.

³ V. ö. pl. a Kovács Sándorral való affért. (Meltl 103—5. l. stb.)

⁴ Boldog és kérkedik a neki tetsző elismertetéssel (az Úti jegyzetek kereskedőjét és az öreg lelkészét illetőleg v. ö. Gyulai 26/27. l.). A kritika heves dühbe hozza (u. o. 33. l.). A szerénységet indulatos tagadásával szinte ki akarja beszélni magából (Havas VI. 62.), ami nem kevésbé jellemzi őt.

⁵ Hogy a Kisfaludy Társaság már 1846-ban felajánlott tagsági jelölésébe miért nem egyezett, nincs eléggé tisztázva. Aligha Kisfaludy K. személye miatt (az Úti levelek sokkal később keltek), de azt se gondolnók, hogy a Béranger-féle «je ne suis qu'un chansonnier» némileg hamis és álszerény pózával tetszelgett volna. Viszont pl. az eperjesi fáklyásmenet ügye az elméleti ember termszetszerű vadságát mutatja az ünnepeltetéssel szemben. (Rakodczay, i. h. 271. l.)

⁶ Az Úti jegyzetekben pár oldaltól elvალasztva: «megálmodtam, — hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusanak

magukat ócsárló öntudatosak típusa, kik cinikusan beszélnek tudásukról (Fischer 249.), szavakban szégyenlik, aminek büszkeségétől keblük dagad, de hallgatagon megkövetelve, hogy értékük és szerénységük önmehtagadását mindenki átlássa és megértse, — mintegy öngúnyukért kárpótlást veendő — leghevesebb indulatokra gyúlnak az- zal szemben, ki tapintatlanul valóban osztja azt a hitet, melyet Cyranóként ők magok hangoztatnak ugyan, de mástól el nem tűrnek. Ugyancsak ezért Petőfi mélységesen tudja ignorálni a tekintélyeket, hangoztatni a kiáltó anarchiát,¹ de — mintegy szentségtörő bátorságát egyensúlyozandó — tud «szinte megsemmisülni nagyszerű vala- kik imádatában» (Ady), sőt önzetlen becsületességgel, szinte dugva, magából is átenged akármennyit a mások dicsőségének növelésére: Legnaivabb bámuló és legelfogultabb ostorozó tud lenni — érzései jogán.

Ilyen forrongásban álló lelket visz élete újabb döntő benyomá- sainak harcába.

IV.

Nagyban és egészen az 1846 előtti Petőfi a theoretikus impresz- szionizmus és a művészi szabadságvágy tényezőiből adódik. Ez a mű- vészi szabadságvágy — nem hangsúlyozhatjuk eléggé — önzően arisz- tokratikus szabadságvágy, melynek kényszer- és zsarnokságutálata a maga művészetét (Petőfinél a színészetet és költészetet) gátló bár- minő elfoglaltságra vagy körülményre vonatkozik. Ama nemzeti ér- zésnek és politikai szabadságvágnak, mely ez idő után lassanként szinte kizárólagos hatalmába keríti, költeményei eddig csak gyér és közhelyszerű hangját hallatták. Élete is, ez eszmék és költőnk össze- tartozása szempontjából, csupán jelentéktelen, post eventum fonto- sakká előlépett s erősen ad hoc színezésű reakciókat mutatott. Így tudjuk, hogy magyar nemzetiségi érzése legelőször Aszódon ütközik ki, tanára: Koren szláv rokonszenvének megérzésére. Ezzel *ellentét- ben* — már láttuk a reakciók szerepét életében — tagadja először és élesen tót eredetét. nyilvánítja túlfokozott hévvel az összes tótokat, becsteléneknek, mely szimptomák csak erősebben lépnek fel a sel- meczi német és főleg tót tanulók, sőt pánszláv tanárok környezetében; a magyarelles Lichard és a «tót irodalmi kör» tudatosítják benne

ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni» (V. 328. l.) és «Talán nem élnek tovább firkáim, mint én magam, tán addig sem élnek; meglehet, hogy még életemben elhangzik nevem, mintha soha nem zengett volna» (V. 348. l.).

¹ V. ö. *A természet vadvirága* c. költeményét (1844).

magyarságát (kúnfiú!), ezek tagadtatják meg vele tótos nevét is, stb.¹ És most már önkénytelenül izmosodik, fejlődik lelkének ezen ültetvénye a történelmi olvasmányok és különösen Vörösmarty becsülésének s tanulmányozásának melegágyában. A lassanként felgyülemelő energia azonban természete és a körülmények folytán is csak helyzeti, legfeljebb harcra kész lehetett benne. Olyannak is mutatkozik még 1846-ban is, mikor azonban új behatások érintik, hozzátehetjük végzetesen. Ezek aktivvá teszik eddigi természetével összevágó passzivitását és érzékeny lelke sebeit állandóan ingerelve, e folyamat seblázába vesztik lelkének-testének sarkaiból kivetett fizikumát.

A már jelzett ifjúkori benyomások alapjából kinövő demokratikus szabadsággondolatok 1846-ig világosan csak elméleti, költői érdeklődésének tárgyai. Ennek legtermészetszerűbb trágája volt: az akkori politikai viszonyok a maguk humanisztikus-demokratikus irányzatával az országgyűlésektől ébrentartott reformtervekkel, melyek életének hányatottsága, sorsának alacsonysága kapcsán — jóval több voltak költőnknek, mint holmi légies elmélet, nemes ábránd. Az aktuális társadalmi élet kiáltó szükeit, a népszabadság elengedhetlenségét hangoztató frázis benne mély emlékezések billentyűjét ütötte meg, melyeknek húrjai lelkébe rezdültek; hiszen az elméleti Petőfi egyéni zsarnokságnemtűrése már régen kicsiráztatott valami, a népszabadság elvének befogadására alkalmas lelki diatézist.

A lelkéhez oly közel álló elméleteket olvasmányai hozták felé. Az az *elméleti* királygyűlölet, mely zsarnoksággűlöletétől, az a népfelszabadító rajongás, mely a szerencsétlen elnyomottal együttérző szimpátiájától és sorsmegosztásától csak egy lépés és bizonyára olvasmányai előtt is át-átzuhant lelkén, — rokonérzések (közös pontok) teremtésével készítette elő a franciáktól, elsősorban Bérangertől majd Moreautól² tanult új tanoknak és felfogásoknak útját, melyek mag-

¹ *Életr.* I. 89—90., 105—107., 115. Barabás 75. l.: «az Alföld levegőjéről jön öntudatlan lélekkel, hogy a nemzetiségi vidéken homályos érzései öntudatra emelkedjenek» (I. 72. l. is.). — Ismeretes, hogy szláv eredete ellen való tiltakozása — ellentétes behatások alkalmával — Kis-Kőrös helyett «belső» jögon Szabadszállást, majd Félegyházát mondatja vele szülőhelyének, «mert bánom — okolja meg, — hogy tótok közt születtem». Jellemző egyébként, hogy «édes anyja, Hruz Mária, túróczi megyei származású nő, csak hibásan beszél[t] magyarul és ennek huga — magyarul nem is értett, atyja pedig felsőbb nógrádmegyei származású lévén, a magyar nyelvet csak mint mészáros sajátította el». Koren levele. Vasárnapi Ujság, 1875. 22. szám.

² Moreaut illetőleg érdekes adatokat hordott össze és alakított sokszor meggyőzőkké Kacziány Géza: *Petőfi francia előfutárja* (Hégésippe

jaikat már a körülményektől felszántott s a személyes és tárgyi rokonszenvtől meg ragaszkodástól fogékonnyá tett lélek talajába ültették. Csakhogy e magokkal oly vonások is mentek át ezen és hasonló költőktől a fentartás nélkül rajongó Petőfi lelke, melyeket maga, legalább egyelőre, nem élt volna ki magából, de melyek a személyes hatók iránt érzett rokonszenv¹hevében, az egyéni szabadsággal való rokonság megtévesztő előkészítése után, csakhamar otthonosakká váltak benne és virágba is szöktek. Petőfi *homályos képzeleteit* mint *fényes valósulást* vélte (a maga előkészületlenségében, szeretetében s a becsületes, de meglepett felfedező mértékvesztettségében —) a «júliusi forradalom ágyúdörgésében» felismerhetni ugyanakkor, mikor abban egy költő talán el sem képzelt szerepét attól a Béranger-től látja betöltve, akit ő úgy szeretett s akivel rokonságban vélt lenni, — mert már régebben, mint az ábrándos elmélyedés. majd az egyéni szabadság hirdetője is provokálta a vele való önazonosítást. Elhamarkodott azonosítások: ez viszi lejtőre Petőfit. A francia forradalom eszméit látta a magyarban, bár a különbség sarkalatos volt: «A francia forradalom általános emberi jogokért harcolt; a magyar szabadságháború inkább magyar konzervatív jogoknak megvalósításáért» (Négyesy 116. l.). Innen idegen eszméi, ezért hiányoznak a hiába keresett fokozatok, sőt valójában a lényeges különbségek is szabadsági és világszabadsági eszménye közt: ¹ Petőfi, kinek semmi oka másnak, mint hazafinak lenni és igazában sohase volt is más, hazafi és világpolgár lesz egyszerre. ² Elhamarkodott azonosítások! Másfelől a Bérangerrel vallott összetartozás lódítja *tul a költői elméletiségen* is. A lelkesedés vak elragadtatásában *vállalja a közösséget az általános, gyakorlati szabadságot hirdető*, majd az ezen munkáló Bérangerrel is. ³ Lelke és

Moreau) P. Alb. 1898., 190—209. l. (Kül. 194—206. ll.) és *Petőfi* c. id. könyvében. Hogy P. mennyire kedvelte költői lelkületét — az érzés intenzitásának és a nagyratartásnak nála már ismeretes egyenes aránya értelmében — bizonyítja *Egy emlék a kórházban* c. Moreaufordításához írt jegyzete is. (Havas. III. 267.)

¹ Hogy «ha szabadságot emlegetett fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fújta azt világszabadsággá» (Ady. 624.), ez a máig legelfogadhatóbb magyarázat, talán igazsága mellett sem oszlat el minden kételyt, mert viszont tagadhatatlan, hogy «veszély pillanatában azonnal minden ábrándról és általános emberi törekvésről megfeledkezik, azonkívül, hogy magyar». (Ferenczi: *Petőfi és a soc.* 22. l.)

² Fischer, 468. l.

³ Nagy Béranger-csodálatának nyitját már Ferenczi (*Béranger és Petőfi* 74. l.) abban látja, hogy «nem annyira költeményeit kedvelte, mint pályáját».

pályája kisiklik. Egyéni fogyatkozásai mind ellene fordulnak és taszítják a gyakorlatiság felé. Ezek természete szerint, mind olyan *gyengeségi érzésekre* vezethetők vissza, melyek mindég az élő és szellemi, a férfi és női ideálok keresésére és felfogadására ösztönözték. Részletezve: a szeretet, a tanulnivágyás, a szerelem vezetik ezentúl. Pálffy Alberthez való érző szimpátiája, épúgy mint a franciák iránti rokonszenv hevessége («Honneur aux enfants de la France!»), épúgy mint Béranger és Moreau betűközvetítette barátsága, épúgy mint kritikátlanul felolvadó történelmi romantikája, épúgy mint Julia iránt gyengeségig menő imádata mind, kerítői a magát vakon rájuk bízó heves léleknek, mely azután már az elméleti ember vétkes becsületességével valami kötelezettségfélét is látszik velük szemben érezni. És ez az elméleti érdeklődés horgába harapót makacs következetességgel vonszolta a nem neki való elembe: *Így visz az út a művészi szabadságvágytól a hazafi és világpolgár felnőtt szabadságvágyán át a gyakorlati néptribunig és szabadsághősig.*

A Pálffy és Dobsa Lajos¹ barátja nem állt meg Bérangernél: a francia gyakorlati politikusokat, szónokokat és történetírókat tanulmányozza.² Petőfi már nemcsak költő, hanem a költői útmutatás jóhiszeműen vélt irányába kilendülve, hazájának használni akaró polgár is. Útját neki idegen területeken izzadságos ambícióval, keserves munkával töri, míg a köztársasági tűz, csakúgy mint Saint-Justöt, őt is kínozza, falja, emészti.³ Ez erőltetett tanulás hangulatában írja 1847-ben «Szomorú éj» c. költeményét, melyet eddig nem méltattak ez értelemben. A panasz, mely e sorokból majdnem a «sorrow is knowledge» byroni hangján szállt ki, nem lehet az elméleti, művészi tanulás és tudás okán: a Desmoulins Kamillók tudását érzi kinnak. «Vólnék földműves vagy vólnék juhász» kívánja, aki «boldog, | Hiszi tehát hogy a világ is az.» Nem. A világ boldogtalan és atyja, ki őt taníttatta, engedte, rávitte, hogy ő mindezt közéről lássa, szinte kényszeríté e látásra, mely ellenállhatatlan, végzetes következményeket jelent számára. A tanulás megláttatta vele a jót: a szabadságot s többé nem tudja a rosszat túrni. A népfelszabadítók (Casisus, Tell, Desmoulins) lesznek ideáljai és a szereposztásig⁴ beletanulja, beleké-

¹ V. ö. Jókai: *A márciusi fiatalság*. P. Alb. 121. l.

² Olvasmányaink (Saint-Just, Desmoulins, Leblanc, Lamartine, Mignet, egyéb rousseauisták stb. stb.) rossz alkalmatlanságát ez időben már Ady aláhúzza (338. l.)

³ Ferenczi: *P. és a soc.* i. h. 23. l.

⁴ V. ö. Deák nyilatkozatát, Marczali: *Legújabb kor* 466. l. és Petőfinek Ungvárról 1847. július 11-én Kerényihez intézett úti levelét, melyben

szíti magát a forradalomba.¹ Ez a forradalom számára természetesen csak ez igazságnak legmegfelelőbb kifejezési formája, a fogalom egyetlen teljes és helyes nyilvánulása lehetett: a *francia* forradalom, épúgy ahogy ezt francia rajongásában osztályosai: Heine² és Hugo³ se tudtak másképp elképzelni.

Ennek értelmében csinálja meg március 15.-ét és nem látja se ő, se a magyar jacobinus club, az «Egyenlőségi Társaság», a végzetesen téves azonosítást, nem látják, hogy «1848 március 18-áig — egy kis úri forradalom részére kaparták ki a gesztenyét s mikor a Batthyány-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükség.»⁴ Természetszerűen következett így a költő népszerűtlensége.⁵ Esméi idegenségének kiütése volt az. Így

Kazinczy Gábort teszi meg magyar Mirabeaunak. Már 1846-ban kelt a *Halhatatlan a lélek* c. verse, melyben Desmoulins szerepét szánja magának stb.

¹ Az előbbi jegyzet adatain kívül v. ö. Naplójának sokszor idézett helyét a március 17. 1848-iki bejegyzésből és hozzá Havas értékes adalékait (V. 554—6. ll. ad.: «Évek óta csaknem kirekesztőleges...»), hol csak a történelmi olvasmányok felsorolása szorulna némi kiegészítésre.

² v. ö. Französische Zustände I. Das Bürgerkönigthum: Vorrede zur Vorrede (Hamburg, Hoffmann & Campe 1885. IX. k.) 8. l.: «ihr solltet uns die *himmlische* Partei nennen, *nicht die französische*, denn jene Erklärung der Menschenrechte, worauf unsere ganze Staatswissenschaft basiert ist, stammt nicht aus Frankreich, wo sie freilich am glorreichsten proklamiert worden, nicht einmal aus Amerika, woher sie Lafayette geholt hat, sondern sie *stammt aus dem Himmel, dem ewigen Vaterland der Vernunft*».

³ Páris dicséretében (Misérables II. k. 3 r. 1 k. 11. fejt. Klassz. Regénytár, Salgó E. ford. 314. l.) «Fenséges város; van egy csodás *julius 14-ikéje*, mely megszabadítja a földkerekséget, minden nemzettel elmondhatja a labdaházi esküt; augusztus 4-iki éjszakája három óra alatt feloldoz ezer évi hűbérseget; *logikáját a közakarat izmává teszi; megsokszorozza magát* a fenséges minden alakjában; fényességét reáborítja Washingtonra, Kosciuskóra, Bolivarra, Botzarisra, Riegora, *Bemre*, Maninra, Lopezre, John Brownra, Garibaldiira; *mindenütt ott van, ahol a jövő kigyullad*: 1779-ben Bostonban, 1820-ban Leon szigetén, *1848-ban Pesten*, 1860-ban Palermóban; a hatalmas jelszót: szabadság sugja az abolitionisták fülebe — — — a hova a szele fú, ott hal meg Byron Missolonghinál, Mazet Barcelonánál» stb. . . .

⁴ Ady. 623. l.

⁵ V. ö. már, Pest, május 27. 1848 (Életk. juni 11.) c. hirlapi cikkében: «Tény, hogy még a márcziusi napokban is a magyar nemzet egyik kedvence voltam . . . néhány hét s ime egyike vagyok a leggyülöltebb embereknek» stb.

jut a túlzott francia programm keresztülvitelére távolról sem vállalkozó minisztériummal ellentétbe, majd konfliktusokba stb.

A költő lelki fejlődését illetőleg mind ez eseményekben két egymást szorosan követő, szinte egygyé olvadt lépés van. Az első, hogy az elméleti költőt félretolja a még mindig elméleti tanuló, és a fontosabb második, hogy a művészi elméletet a durva gyakorlat, a *tettkészség* meglepő vonása váltja fel. A költő a tribun, majd a szabadsághős nem rászabott és nem is sokáig tartó ruháját ölti magára. Kik a rokonoktól, játszópajtásoktól elvonuló gyermek-Petőfit, az elméltkedőt, az olvasót, a közvetlen cselekvésbe csak reakcióktól hajtott zsenit ismerjük, azok előtt váratlan ez «a nagyakaró temperamentum, méltó a legnagyobb királyhoz, hadvezérhez» (Rakodczay). E vonás nem is ülhet szerves szilárdsággal egyéniségében,¹ de pillanatnyi uralomra jutását — a benne levő érzés csira és megszeretett, készetadó olvasmányok e fatalisan korai összeesésén s a nempraktikus lelkek vakon sodródó, megkötött elméletiségén kívül is — sok körülmény magyarázza. Ilyenek: a meggondolatlanul magára szabadtított vezérszerepben, sürgető eseményeknek kitett, lázas kedélyeknek — elméletiségétől növelt — hajszoltsága és tanácstalan fejvesztése; a féktelenül hiú és hibás következetesség, mely folyton sarkalta, hogy mit szóval hirdetett, tettel is megmutassa az ezt — pl. hadbászallása előtt — már reklamáló embereknek;² bizonyos ellenállásokra³ ideges hevességgel felvillanó reagáló képessége, mely vakon sodorta, egy hiúságból és szerelemből biróvá tett idegen lélek (Julia) kártékony befolyása s még sok egyéb, mit talán mind összefoglal e szó: *fiatalság*.⁴ Főleg ez a vétek (vagy erény) csinált az arisztokratikus művészlélekből demokratikus közembert, a nyilvánosság, majd a tetteknek tipikus katonáját.

¹ Gyulai már meglátja e visszásságot, mikor így ír: «csak akkor becsülte magát túl, midőn több akart lenni lyrikusnál s végre több költőnél is». (I. h. 26. l.)

² *Életr.* III. 273—4.

³ Mint közöny, tudatlanság stb. V. ö.: Kossuth Lajoshoz 1849. jan. 13-án írt levelét.

⁴ Már 1846-ban *Távolozl hát ifjúságom* c. versében ifjúságától búcsúzva: «Nem valánk mi jóbarátok, — Úr voltál te, én kutyád. | Korbácsoltál, uszítottál | Egyre tüskön-bokron dt». Fiatalos tapasztalatlanságának döntő szerepére politikai optimizmusában súlyos szóval mutat rá már Meltz: «az állampolgár és a politikus Petőfi más ember volt, mint a költő; mint polgár elavult abstrakciókba bepókhálózott légy, mint költő sas, mely az egekbe repül». 171. l. (v. ö. általában, *P. republikai programja*, 171—2. l.)

Már ama «mindenható» szerep miatt is, melyet költőnk — nem is egyszer — maga jelöl ki életében a szerelemnek, külön vizsgálatra tart igényt a fentrésztelezett tényezők közül: a Julia nagyravágása előtti deferálás. Tudjuk, hogy sok reakció-okozta kilendülés után csak 1846 vége felé jut oda Petőfi, hogy Juliát *igazi* érzése szerint szerethesse. Addig csak keresett.¹ Most, 1846-tól, politikai szabadságszeretete, mint alapjában idegen, külső behatásoknak, és szerelme, mint alaptermészetének szimbolumnagyságra felnőtt eredményalakjai állanak egymással szemben. És ekkor egyelőre kezét fognak: a nyárs-polgár szerelmes és a lázas szabadsághős,² a tulajdonképeni Petőfi és aki csak pillanatnyi hazugságok közt látszott annak. Természetesen csak a fenntartás nélkül költőnk szívébe fogadott új úron: a nőn múlhatott,³ melyik fél jusson döntő uralomra. Petőfi kétségtelenül az «egészséges köznapi idill», az «irigyelt, szép, polgári» nyugalom (Ady) szelidségét kereste és várta Juliától: *alaptermészetét akarta végre kiélni.*⁴ Azonban ez az asszony, — akár hiszteriából, mint általában hiszik,⁵ akár mert urának tévesen látott, külsőségekből értett szellemét «a női lélek felszívó és alkalmazkodó képességével és csodálatos termékenységgel» magáévá téve, fegyelmezetlenebb, erősebb, harsá-

¹ «Rútul hazudtam, amidőn | Leánynak azt mondom, hogy szeretem... | Az csak költői szalmaláng vala, | Mely született s ellobbana. | *Ez bennem a legelső szerelem,* | Büntessen Isten engemet ha nem».

² «E szilaj ifjúból csendes, hű s a pedánsáig gondos férj lett. Ritkán látogatta barátait s nem örvendett ha ezek látogatták. Elvonulva élt. Nejét szenvedélyesen szerette s talán féltette is, s úgy látszik, hogy a világon csak két dolog érdeklí; *neje mosolya s politikai álmái.*» Gyulai 43. l.

³ Már az igazi szerelem előtt (1845: *Arcképpemmel* c. versében) is ilyen «vallomást» tesz: «Lelkem Illés próféta, a menybe | Száll a dicsőség lángszekerén... | *Hij öledbe lyányka s lángszekérről* | És mennyországrol lemondok én».

⁴ Jellemzően csinálja meg mérlegét a 11. úti levélben jul. 9. 1847: «Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjuságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömeknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig. De jó hogy így történt; aki boldogtalan nem volt, nem tudja megbecsülni boldogságát. S jó, hogy egyszerre szenvedtem ki, amit más egész életén t szenved apródonkint. *Minél viharosabb volt a tavasz, annál derültebb nyarat és ősz remélhetek.*»

⁵ V. ö. Ady éles megvilágításában: i. h. 511. k. ll. Ugyanő mélyen lélekbeszántó adalékokat figyel meg úgy a nőszülő P. (430. l. stb.), mint a házasodó Szendrey-lány (509. l. stb.) pszichéjéhez.

nyabb formában árasztotta vissza férjére, amint Herczeg Ferenc szeretné védeni,¹ — a sokszor csakugyan alaptermészetnek látszó és e befolyással fokozottan azzá is válандó *idegen* részt erősíti benne. Julia féltelen nagyravágyása okozza, ha «most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságot köt», ha «ambíciók szállják meg, — melyek — sohse lettek volna az ő ambíciói».² Tudjuk hova mutatnak ez ambíciók: ugyanoda ahova az akkori, káros olvasmányok, fatális környezeti és természetéből folyó körülmények. Petőfi lassanként a francia forradalom maniakusává lesz.³ Az asszony buzdította urát, mint köztudomású: a március 15-iki mozgalomban, a követválasztási, sajnálatos következtetésű ügyben, a minisztérium elleni fellépésekor (l. «Pest, aug. 10. 1848» keltezésű cikkét), Vörösmarty ellen írt költeménye kiadására, a Petőfi egyéniségén túlmenő, radikális forradalmi lépések sorozatára: a dantoni programra, a hadügyminisztériummal való összetűzéskor, stb. A nő okozza, hogy a dolgában otthonos biztonságú költő, ki «az élő költőtársak iránt nem volt féltékeny, — Kossuthra volt féltékeny: a politikai nagyságra» (Jókai LV. l.) az idegen területek fejedelmére. Milyen kényszeredett ez a tribünre vágás! És milyen szomorú tudnunk, hogy mikor Petőfi szüleinél oly hálásan gondoskodik,⁴ de az élni vágyó, féltékenyen irigy Julia a születendő Zoltán miatt különben is ideges — «immár nemcsak biztatásra, de szabaduló, feledtető vágygal ágál a forumon». (Ady. 512.) Aki ily nő becsülésére volt hiú, már ezért sem térhetett vissza, nem utalhatott a magasabb józanságra, mikor «csúfolták, hogy csak verseiben tud meghalni — s megmutatta, hogy az igazi halál is el tud menni». Látjuk, hogy a Petőfiben eddig állandóan küzdő alaptermészet (a theoretikus álmodozás) és felnövesztett gyakorlati szilajság felé új vezető: egy asszony

¹ Szendrey Julia és a közvélemény. P. A. 355. k. ll. különösen 363. l.

² Ady 511.

³ Előszeregettel beszél nemzeti konventről, a márciusi rendreügyelő választmányt comité du salut public-nek nevezi (Aranyhoz 1848. márc. 21. írt levelében), pesti lakásának falát Lafayette, Mirabeau, Robespierre és társai, Mme Roland és Corday Sarolta képei ékítik, melyeket egyenest Párisból hozat (Jókai). Talán a champs-élysee-i mintára rendezett reformlakoma (1848 márc. 19.), a párisi anarchisták vörös szalagjának és a macskazonének divatbahozása stb. körül is van szerepe az ő francia-utánzásának.

⁴ 1848 tavaszán felhossa őket Váceról a Dohány-utcai házba, hol szobát bérel számukra és úgy itt, mint később a lövész-utcai lakásukban, közös háztartásban élnek. (Életr. III. 283. l.)

korlátlan tekintélye lépked. «Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összegabalyodott dolgokba bolondulni s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott» (i. h.) Az így kiélesztett körülmények közt, mikor Julia állásfoglalása is annak a Petőfiellenes Petőfilátszatnak szegődött szövetségesevé, mely a költőt (hamisan) pillanatnyi elhatározások és lángolások tette kész hőséneke mutatta, két ellenség állt már az igazi, a gyermekkorból megmaradt, régen néma, elméleti Petőfi ellen: multjának látszata és jelenének legfőbb auctoritásai nejjével az élükön. A mérleg billenni látszik, az idegen elem felülkerekedni az egyéniségen. De ez utolsó percekben úgy tetszik, mintha a gyermek-Petőfinek szövetségese támadna a Petőfigyermekekben, Zoltánban. Az apaság hangulata utoljára nehézzé teszi a küzdelmet: egy drága pozitívum ez a viharok tanácstalanságában, mely az elméleti Petőfinek, a meleg, csendes, álmódzó érzéseknek ad igazat és ha Ady kissé erősen is mondja, hogy «búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért», annyi mindenesetre tény, hogy egy pillanatra úgy látszik: ez érzés a komoly, theoretikus Petőfit segítette diadalra. Kétségtelen, hogy a szabadsághős szerepét már magától idegennek kellett felismernie. Innen e korban feltűnő ingadozása,¹ tanácstalansága és ideges érzékenysége (Mészáros, Klapka, Kossuth-afférek stb.). Az is való, hogy családjával nem meghalni megy Erdély felé. Azonban már nem lehetett feltartóztatni a közelmulti, végzetes nekiiramodás tehetetlenségi nyomását. A láz, a két éve minden tettét irányító idegen úr, végleg elhatalmaskodik rajta. Nincs visszatérése és fejevesztett zavarában ez nem is lehet előtte rettenetes. Bizonyára büszke volt rá, hogy megfizetett «olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt». Bátran ment Segesvárhoz, de szinte az öngyilkosok bátorságával. Bem hiába akarta elzavarni a tűzvonalból, de az utolsó percben megujra küzd önmagával: futva menekülne a csatából,² hogy — — Ép itt van a bökkenő. Új életet, mást — ő, nem kezdhet, a régi pedig már idegen tőle, kigyógyult belőle. Elmúlt a láz és vele, sőt talán ép ezért az élet is. Petőfi sohase lehetett volna

¹ Julius 2.-án Mezőberénybe megy «azon óhajással — írja Arany Jánosnak 1849. július 11-én, hozzá intézett utolsó levelében (A. J. levelezése I. 200. l. 79. levél — *vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom*; s most itt vagyunk, s a mely percekben végkép felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.» De ugyanekkor véres verset ír: a *Föl a szent háborúra!* címűt.

² A Petőfi utolsó órájáról szóló tudósításokat l. *Életr.* III. 374—382. II. V. ö. Ady 748—9. l.

az, minek talán maga is szánta magát az Apostolban.¹ Neki Petőfinek maradva egyszerűen lehetetlen volt túlélni Segesvárt.² Így új, igaz értelemmel mondhatjuk, hogy «az erdődi George Sand» csakugyan «szimbolumos büntetése», de egyszersmind érdemetlenül szigorú végzete is volt — bár csak egyéb tényezőkkel együtt — Petőfi kisiklott életének és zsenije egy döntő eltévelyedésének, melybe gyenge szive rántotta. Elfelelte, hogy Bérangerben álmodozó természetét, Szendrey Juliában a csendes családiasság igérvényét szerette meg. Már magukért is, azokul is szereti, miknek később ismeri fel őket. A francia forradalmárok és Petőfi Sándorné, kik végzetesen megmaradtak szive egyedüli bejáratosainak a legveszedelmesebb ingerlékenység idején, hova is sodorhatták volna máshová az életét — a szerelem teljes átengedésével — rábízót, meggondolatlan vak követőjüket, mint a lelki meghasonlásba és végromlásba?

Láttuk, hogy Petőfi életének csakugyan két determináló csillagzata van: a szabadság és a szerelem, csak hogy mindkettőnek két alakját kell megkülönböztetni. A szabadságvágy 1846-ig az egyéniségének — bizonyos behatások után — megfelelő művészi szabadságvágy, néha a politikai szabadságvágy sablonhangú, nem szívből-lélekből szóló, meggyőződéstelen belezengésével, de ennek élő színezete csak 1846 után van. Szerelmei 1846 előtt a körülményeknek, művészi szabadságvágyának erőszakolt tartozéka, nem alaptermészetének függvénye. Álmodozó monogám lelke 1846 után Juliában jut igaz, természete szerint való szerelemhez. De ép vesztére. A nő, a második én, kinek trónust adott — csalóka meggyőződéssel — szívében, vagy nem ismerte vagy temperamentumánál fogva nem respektálhatta az igazi Petőfit: Az 1846 után olvasmányai lejtőjére tévedőtől még azt az egyensúlyozót is elvette, melyet elméletisége adott volt neki. Petőfi idővel talán

¹ Nem oszthatjuk Pogány József vélekedését («Petőfi sorsa az Apostola sorsa lett volna». 515. l.), ki erősen pártszínezettel főleg Babits i. m. cáfolására írta cikkét. Így kiemeli Babits ellen, ki szerint P. «minden történelmi érzék és vatesi előrelátás nélkül» volt, P. «nagy történelmi és politikai tudását» (518.) Bizonyosságul könyveinek jegyzékére hivatkozik, de nem látszik tekintetbe venni, hogy a történelmi könyvek jelentékeny része a (valószínűleg) meghozatni szándékoltak jegyzékében van (meg nem voltak Petőfinek) és azt is feleli, hogy történelmi érzéket semmiféle könyvtár se biztosít. Amit még bizonyosságul felhoz, igazán nem tudjuk, hogy értsük; mert hogy 1848-ban «előrelátta» a köztársaságot, annak még ma sem láthatjuk hifeltérdemlő értékét, hogy pedig 1849-ben *talán* előre látta volna a szociális republikát — arra nem tudunk reflektálni.

² Más vonatkozásban Ady is így konkludál 249 (és 745.) l.: «úgy ahogy élt, — ez az istennél több ember, pórul jár ha meg nem hal».

realisabban megalapozhatta volna a talajt, melyre idő előtt állíttatott. Csakhogy felesége természetével és befolyásával éretlen tetté válni kényszerítette a költői lázalmokat s mint rossz olvasmányok egyik szövetségese sikeresen közreműködött abban, hogy egy fantomot, egy nem Petőfi egyéniségére szabott lázalmot: a népszabadság bajnokságának szerencsétlen tetszelgését a valóság látszatára emelje és e belülről előkészítetlen nagy ugrást, melyet az egyéni fejlődés nem követhetett rázkódások nélkül, a költő életével fizettesse meg; ama költőével, aki csak amateur szabadsághős tudott lenni mindvégig, a legrettenesebb realitások között is. Pedig mi mindent végezhetett volna még e tünemény, ha megmarad eszméi *művészi* kiélésénél.

Ami nehézség tehát Petőfi költészetében és életében felmerült, az mind az *álmodozó alaptermészet*, az ebből folyó, de sokban ellentétes, — mert reakciókkal felébresztett — *művészi szabadságvágy* és a szív résén hozzáférkezett, de egyéniségétől idegen rész: a *politikai szabadságvágy* harcából, újabb és mind erősebb lázszimptomákat okozó összeolvadásából, magyarázódik. A két első tényező aránylag nyugodtabb harca 1846 előtt folyik le s nagyjában kompromisszummal végződik, hiszen nem is merőben ellentétes felek küzdöttek. Így áll Petőfi 1846-ban az új harc elé, mely a küzdő tényezők természete szerint örületes fokig emelkedik és rettenetes, halálos következetességgel torolja meg az álmodozó alaptermészet hibáját: a viaszszívűséget.¹

Ez az állandó harc — amellet, hogy nagyságának alapfeltétele (hiszen harmonikus ember sohase nagy lírikus), — magyarázza költészetének és egyéniségének látszólagos ellenmondásait és érthetlenségeit, de amellet, sőt épen ezáltal és ebben: bámulatos egységét és egyöntetűségét is. Ilyen zivataros lelkiállapotokban, anélkül hogy a kenyérért írás tényezőjére túlzó súlyt fektetnék,² igazán nem várhatjuk tőle, hogy akademikusan lemérje magát és diszcernálja, mi az, ami lelkével és mi az, ami csak hangulatával rokon. Ez állandó lázas

¹ A Pester Zeitung cikkírója látta meg legélesebben Petőfi titkát, mikor a szabadszállási kudarc után a Mirabeau lelkes utánczóját vigasztalva a kettőjük közti végzetes különbséget e szóval fejezi ki: «Mirabeau hatte das Herz im Kopfe» (1848. június 21.). Ezt megfordítva és általánosabb érvényre emelve mondjuk mi Petőfi végzetének, hogy *csak szíve volt és abban volt a feje is*.

² Gyulai 152—3. l. ép a pesszimizisztikus hangú költeményekről írva fontosnak tartja — és méltán — hogy P., kinek verseiből kellett élnie, mindenféle hangulatában mindent megír és amely mohón várják, oly mohón ki is ad.

harcból magából megértjük egyénisége és költészete összes érthetlenségeit, az elvakult vadság és gyengéd szelidség kaleidoszkopszerű változásait. Mindkét végre van oka, az állandó láz is készteti, hogy emésztetlenül írjon le mindent: rettenetes komplikált valami egy nagy költő psychéje! Értjük, miért írja 1847-iki ki nem adott előszavában a meztelenítő önvallomást, hogy Múzsája «régi szép napok holttestei, meggyilkolt remények halálhörgése, a családások boszorkánysipításai között dalol *féltévelyodottan*»: Petőfi költésének virága egy folyton fokozódó, lázasan én-ellenes és új én felé törő kóros folyamat, harc, mely végül úgy lelkileg, mint fizikailag felemészti.

De ép ez az állapot biztosítéka, hogy az ellenmondások látszólagosak, gyökerük egységes-egy lélek földjéből nő. Négyes egy képét tovább fejlesztve: ¹ annyira csupa lángolás ez a harcoló egyéniség, hogy nemcsak a tárgyak, melyeket költészete körébe von, de az idegen ható anyagok is belevesznek hevébe: csak ez melegít és ragyog minden versében s a lángbaborított tárgy vagy idegen lélek csak szint vagy alakot (pl. a refraindal) adhat e kiválóan egységes, de csak fenti értelemben egységes költői szellemnek. Ez az egység az *emberben* megbomlik, mikor a *gyakorlati* Petőfi külsőségekig menő utánzással tolja a mestereivé fogadott franciákat előtérbe. A *költőben* a helyes költői érzék majdnem végig fenn tudta tartani: költeményeiben aránylag *igen ritkán* érezhető ama kiélezett törekvés, mely eltanult elméletek népszerűsítését célozná. Irányzatosság csak a kritikák szemüvegén diszkreditálhatja az Apostolt. Az Petőfi, csak ép egy «dagály»-órában. Itt inkább ama — történelmi balladák formájába öntött — költeményekre célzunk, (a «Nép barátja,» «Munkások újsága» s hasonló című néplapokba szánta és nyomatta is őket), melyeket Hartmann ² mint «silány balladákat, fényes izgató iratokat» jellemzett. E költemények itt-ott már csakugyan veszélyeztetik költői egyéniségét és a *költőt* az 1846 utáni *emberrel* összekeveredve mutatván, a déroute árnyékát vetik előre.

*

Petőfiről alkotott felfogásunk — legrövidebben összefoglalva — a következő:

Az álmodozó alaptermészetből a korai reakciók a művészhajlamot és ezzel a művészi szabadság szinte elementárisan nyilvánuló vágyát váltják ki. E két egymást kergető tényező a szerelemmel —

¹ Id. h. 152—3. l.

² 65. l.

1846 körül — nagyjában a nyárspolgáris, elméleti művészt, Petőfi legtisztábban látható, legőszintébb alakulatát eredményezi. Külső és belső nedvek öntözik e Petőfiben az élményes alapokból sarjadó nemzeti rajongás és politikai szabadságvágy fejlődésképes, de elméleti, gyengéd virágait, melyeket szerencsétlen forróságok és záporok (innen néhány zavaró és idegenszerű színárnyalat) csalókan és — vesztére szöktetnek fel. A költő személyi és — úgy külső, mint belső — környezeti viszonyai ugyanis nem kedveztek az elméletiségnek és lázas lelkének ingerlékenységét kerítővé téve, reálisra és így már a költőtől idegennek érelették azt. A kiforrás lázából már 1848-ban kilátszik a teljesen kisiklott élet, mely költőiségét is készült fenyegetni, mikor a halál talán véletlenül, talán némi kétségbeesés nemtörődömsége folytán, talán rettenetes kegyetlenséggel, talán jótékony kimélettel a csupaseb költő iránt, elvette a nehezen elképzelhető kifejetet . . .

A sajátos viszonyok okozzák, hogy bár abban, amit 1846 után ír és cselekszik, olykor alaptermészetétől legtávolabb eső hangok csengenek fel, — minthogy e fokozatot túlélni, kiheverni és túlszárnyalni nem volt alkalma, ellenben ép ez időszakból maradt meg költészetének legélénkebb, legpatetikusabb, legkülsőségebb vagy legáltalánosabb, szóval: legtetszetősebb része, — máig tartja magát ama nézet, hogy ez mutatja az igazi Petőfit.

Szeretnők hinni, hogy e tévhit megmásvításához sikerült — a nagy tünemény minden károsítása nélkül — hozzájárulnunk.

MARÓT KÁROLY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az Érdy-kódex kora.

Az Érdy-kódex korával *Érdy János* foglalkozott először s a kézirat leírásának idejét az 1490. és 1527. évek közé tette.¹ E felfogással szemben *Volf György*nek sikerült kimutatnia, hogy a kódex «utolsó negyed része 1527-ben készült s minthogy november 23-ára megvolt, 11 hónap sem kellett rá. A többi háromnegyed résznek így úntig elég három esztendő. Eszerint a kódex eleje 1524-re esnék.» Eddig, — mint később kitűnik — helyes a következtetés. Téves azonban a további: «De még ennyi is sok. Tekintetbe kell vennünk, hogy kódexünket igen számos jel kompiláló másolatnak bizonyítja, valamint azt is, hogy szerzetes írta, aki tehát elegendő idővel rendelkezett, s akinek írásából ítélve, foglalkozása lehetett a másolás».²

Állítsuk szembe *Volf György* szavaival magának a kódexírónak nyilatkozatát: «. . . Quamquam impericie mee non ignarus, tantique laboris minime ante expertus prefertim intali arciori ordine ubi et tempus et facultas tale quid operandi denegatur pre exerciciorum spiritualium occupatione . . .»³ Tehát a kódexíró nem rendelkezett elegendő idővel s nem is volt nagyon járatos az efajta munkában.

Nem állja meg helyét *Volf*nak e hibás alapra épített további következtetése sem: «Gyakorlott másoló, mindamellett, hogy nem egy munkából írta le, ha csak 1526-ban fogott is bele, 1527 november 23-ára bízvást elvégezhetette. Hogy magában 1527-ben, tehát nem egészen 11 hónap alatt is elkészíthette volna, az a munka nagy terjedelme miatt nem valószínű. Azért az én véleményem szerint kódexünk 1526 és 1527 közé teendő».

Ezzel szemben helyesnek tekintjük *Volf* előbbi véleményét, mely szerint «a kódex eleje 1524-re esnék».

Erre az eredményre az Érdy-kódex mozgó-vasárnapjainak figyelembevételével jutunk. A vízkereszt utáni vasárnapok mozgó-vasárnapok; számuk mindig a husvétől függ. Ha a husvét korábban van, a vasárnapok száma kevesebb, ha pedig később van, akkor meg több. Egészen 5-ig.⁴

¹ Tudománytár. I. köt. 217. l.

² Nyelvemléktár. IV. köt. V. kk. ll.

³ Nyelvemléktár. IV. köt. XXIII. l. 13—16. s.

⁴ Tárgyalásomban, a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött két kart-hauzi Missalet — Missale Carthusiense ex Lit. 1170 (1509-ből) és Missale

Nézzük az Érdy-kódex mozgó-vasárnapjainak számát. Azt találjuk, hogy a mozgó vasárnapok közül 4 van meg a kódexben. Nevezetesen :

Érdy K.		Miss. Carth.
Elffew menyekfew vafarnap		Dom. I. post oct. Ep.
Mafod vafarnap		Dom. II. post oct. Ep.
Negyed vafarnapon ¹		Dom. III. post oct. Ep.
Ewthód vafarnapon		Dom. IV. post oct. Ep.

Miss. Rom.	Lectio	Evang.
Dom. II. post Ep.	Rom. XII. 6—16 ;	Joann. II. 1—12.
Dom. III. post Ep.	Rom. XII. 16—21 ;	Matth. VIII. 1—13.
Dom. IV. post Ep.	Rom. XIII. 8—10 ;	Matth. VIII. 23—27.
Dom. V. post Ep.	Col. III. 12—17 ;	Matth. XIII. 24—30.

Ezek után kimarad a Dom. V. post octavam Epiphaniæ, az utolsó mozgó vasárnap s mindjárt az állandó vasárnapok következnek :

Érdy K.		Miss. Carth. és Miss. Rom.
Kylenczben hagyo vafarnapon		Dom. in Septuagesima
Hethben hagyo vafarnapon		Dom. in Sexagesima
Faffang vafarnap		Dom. in Quinquagesima

Lectio.		Evang.
I. Cor. IX. 24— X. 5 ;		Matth. XX. 1—16.
II. Cor. XI. 19—XII. 9 ; ²		Luc. VIII. 4—16.
I. Cor. XIII. 1—13. ;		Luc. XVIII. 31—42.

Keresnünk kell most egy olyan évet, melyben a vasárnapok berendezése, száma megegyezik kódexünk vasárnapjainak berendezéseivel, számával.

Carthusiense ex Lit. 1173, (1520-ból) — tartom szem előtt. Ezekben az Epiphania utáni vasárnapok száma 5. A mai Missale Romanumban 6 vasárnap van felsorolva. A különbség azonban csak az elnevezésben van — az officium ugyanaz. A Missale Carthusiense a számítást az Epiphania octávája utáni vasárnapkal kezdi s a vasárnapokat Dominica I., II., III., IV., V. post *octavam* Epiphaniæ-nak nevezi, a Missale Romanum pedig az Epiphania utáni vasárnapkal kezdi a számítást s a vasárnapokat Dominica I., II., III., IV., V., VI. post *Epiphaniam* névvel illeti.

¹ Világos, hogy a «Negyed vafarnapon» felírás téves, mert a lectio és az evangelium a harmadik vasárnap lectiója és evangeliuma s megegyezik a Miss. Carth. és Miss. Rom. megfelelő vasárnapjának (Dom. III. post oct. Ep. és Dom. IV. post Ep.) lectiójával és evangeliumával. — Ugyanígy van az «Ewthód vafarnapon» felírással is. (A lectióknál helyes a felírás.)

² Kódexünkben a fordítás csak a XI. 23-ig van meg. Utána ezt a megjegyzést teszi az író : «Kynek zamlalafa fok, myt zenwedót legyen Chriftufnak es ez zent hytnek byzonfagaert».

Ismernünk kell e célból az octava utáni első vasárnapnak — Elfew menyekfew vafarnap — és husvét vasárnapjának dátumát. A közbeeső vasárnapokat aztán könnyen kiszámíthatjuk.

Ezzel a megfontolással arra az eredményre jutunk, hogy az Érdy-kódex vasárnapjainak berendezése, száma megfelel az 1525. év vasárnapjai berendezésének és számának. 1525-ben az Elfew menyekfew vafarnap (Dom. I. post octavam Epiphaniæ) jan. 15-én, a husvét pedig ápr. 16-án volt.¹

Iktassuk most e két dátum közé kódexünk vasárnapjait:

Mozgó vasárnapok	{	jan. 15. Elfew menyekzew vafarnap « 22. Mafod vafarnap « 29. Negyed vafarnap (helyesen III.) febr. 5. Ewthód vafarnap (helyesen IV.)
Állandó vasárnapok	{	febr. 12. Kylenczben hagyó vafarnapon « 19. Hethben hagyó vafarnapon « 26. Falfang vafarnap

A kódexben itt vége szakad a vasárnapok sorozatának. A sorozat teljessége kedvéért iktassuk még ide a husvétig való állandó vasárnapokat.

Állandó vasárnapok	{	márc. 5. Dom. I. Quadrag.
		« 12. Dom. II. Quadrag.
		« 19. Dom. III. Quadrag.
		« 26. Dom. IV. Quadrag.
		ápr. 2. Dom. Passionis
		« 9. Dom. Palmarum
		« 16. Pascha

Tehát a vasárnapok pontosan megfelelnek az 1525. egyházi év beosztásának. Ebből úgy hiszem világosan következik, hogy a kódex-író az 1525. év beosztását vette munkája vezérfonalául. S mivel a «Kys karachon»-tól kezdődő vasárnapok megfelelnek az 1525. év vasárnapjainak, a «Kys karachon» előtti vasárnapok szükségszerűen az 1524. év vasárnapjainak fognak megfelelni.

A kódexíró tehát 1524 Adventjével kezdte meg munkáját, s folytatta az 1525. év beosztása szerint.

Ezek után csak Veinstein-Heves Kornélnak egy mellesleg tett megjegyzésére óhajtok reflektálni. Nem tudni milyen alapon, egyszerűen kimondja, hogy «Horváth Cyrillnek, az Érdy-kódex koráról kockáztatott megjegyzése nem állja meg a helyét».² Úgy látszik azonban, hogy az

¹ Knauz: Kortan. 26. naptár. 466. l.

² Veinstein-Hevess Kornél: A Jordánszky és Érdy-kódex. Nyr. XXIII. 271.

összes vélemények között mégis Horváth Cyrillé járt legközelebb az igazsághoz. Horváth Cyrill ugyanis Pelbárt egy helyéből kiindulva, azt következteti, hogy: «1476-tól már most «közel ötven év» 1526 előtt nem sokkal lehetett, noha mindemellett 1526 előttre teendő.»¹ — Úgy látszik fentí kutatásunk eredménye s Horváth Cyrill véleménye kölcsönösen megerősítik egymást. A «közel ewthwen eztendew» számításunk szerint körülbelül 48 év.

ÁBRAHÁM LAMBERT.

Melius Juhász Péter.

Négy éneke jelent meg Meliusnak a Szilády-féle Régi Magyar Költők Tára legutóbbi kötetében. Irodalmtörténeti körülményeink miatt nem remélhetjük, hogy a közel jövőben több munkája is publikáltatnék, ezért itt az ideje megállapítani: miben is áll hát Meliusnak irodalomtörténeti jelentősége?

Neve ma fogalom. *Kanyaró Ferenc* előtt: «A nemes születésére kevés Meliusnak legfőbb sikere csak annyi, hogy élte delén egy uralkodni vágyó s minden más meggyőződést lábbal tiporni kész pártnak lázító vezére.»² *Pokoly József*: «a magyar reformátusságnak századokon át nemcsak vezére, hanem egyszersmind legjellegzetesebb képviselője.»³ E két véglet között szabadon csapong az értékelés. S nem tévedek, ha közülök legobjektívabbnak *Horvát Cyrillét* tartom: «Komolyan, világosan szól, ritkán szintelen vagy untató; de izlése zordon, ereje durvasággal vegyül s az ótestamentom legsötétebb lapjaira emlékeztet. Van benne valami rideg, sőt zsarutasztító; volt esze, de ritkán tudott szeretni, olvadni, lelkesedni; az érzések közül inkább az ószövetség hatalmas, profétai haragját érezte.»⁴

Ám, e színes szavak mögött kevés van az igazi Meliusból. Amint nem volt ő lázadó párt lázító vezére, azonképen nem az ótestamentom megtestesült boszúja, kinek lelke csupán haraggal, gyűlölettel lett volna tele. Ő egy darab magyar XVI. század, korának erényeivel, hibáival együtt. Épen ezért igazi jelentősége sem a magyar kálvinista egyház megalapítása. Intézményeket nem emberek létesítenek, hanem a kor alkotó vagy pusztító árja. De eszméket emberek növelnek nagygyá. S Melius egy eszmének volt ápolója. Mi volt ez eszme? A XVI. században aligha tudták ezt biztosan. Az embereket titkos vágyak, érzések gyötrik; nincs e vágyaknak határozott alakjuk, de zsongnak s cselekvésre készítik urukat. Mint a sötétben járó épencsak hogy megérzi, hol biztos a talaj lába alatt, úgy e forrongó korszak emberei is csak azt tudják, hogy a töröktől és némettől sujtolt, belső villongások által elkésértett, a természettől pusztított magyarságnak egyetlen reménysége, egyetlen megmentője az Isten.

¹ Temesvári Pelbárt és kodexeink. 34. l.

² *Dávid Ferenc*. Kolozsvár, 1906. 15. l.

³ *Az erdélyi református egyház története*. Bpest, 1904. 123. l.

⁴ *A régi magyar irodalom története*. Bpest, 1899. 212. l.

Embernek nem hisznek, mert az ember rossz, hisz' ő az oka minden nyomornak. Egyedül Isten a sötétben bolyongók vezére. Ki ez az Isten? Nem Jézus szerető atyja. Hol a kór immár a lelket támadta meg, ott nincs többé szelid orvosság. Csak Isten tudhatja megmenteni az embert, de ennek az Istennek aztán — épen nagy felelősséggel járó munkájáért — nagy hatalom is adatott: sujtol, ha intéseitől eltérünk; büntet, ha parancsait megszegjük. Aminthogy az orvos is elevenbe vág, ha az élet forog kockán. Zordon-e ez orvos, boszúálló-é ez Isten? Nem. De az ember ezt fel nem foghatja . . .

Melius Isten mindenható erejének volt hirdetője. Az volt rendelkezése, hogy meggyőzze embertársait arról: a pusztuló magyarság megmentése érdekében föltétlenül meg kell hódolnunk végzetünk előtt. De vajjon egyedül ez volt-é a helyes megoldási mód? Ezt a kérdést szokás Melius megítélésénél fölvetni. Gondolatom szerint tévesen. Dávid Ferenc például úgy találta, hogy korának erkölcsi züllöttségén hathatósabban segít akkor, ha az ember önbeesérzetét növeli. Én ezt a megoldást valóban fönsége-sebbnek is találom. De ki mondja meg, vajjon a lelki betegeket mi gyógyítja meg: az orvosi tudomány képében munkáló emberi ész, avagy a láthatatlan, kiszámíthatatlan, de titkon segítő Valami, amit különféle nevek-hen hol Istennek, hol a szervezet ellentálló képességének, stb. nevezünk? Nem, ne azt kérdezzük: igaza volt-é Meliusnak Dávid Ferencel szem-ben; hanem azt: segített-é korának társadalmán? S csak ha erre a kérdésre igen-nel tudunk felelni: — találtuk meg a helyes értékelés szem-pontját.

De hol itt az irodalomtörténeti szempont? A stilusban. Meliusnak, századának darabos, sértő, de mindenképen őszinte stilusában. Ezek az emberek nem tudtak hazudni. Nehéz ma megértenünk, mi lehetett akkor vonzó egyéniségükben, avagy stilusukban, mely egyéniségüknek hű tükre. De éreznünk kell, hogy minden szavukban lelkük dobban. Írásaikat olvasva, nem elég a szókban, mondatokban csupán gondolatokat keresnünk, hanem hozzá kell képzelnünk írójuk egyéniségét, a jellemző taglejtést, a szem játékát, a test nyugalmát vagy önkénytelen mozdulatait, melyekkel írásait kísérette volna, ha azokat elmondja; hozzá kell képzelnünk a hang lágyabb vagy erősebb voltát, a nyomatékos vagy felületen elsikló modort, a meggyőződés vagy hamis tudat hangnyomatát: s akkor majd élénk fog tűnni, mily találó erejű ez a száraz, néha enigmatikus beszéd.¹

A stilusnak ez őszinte, a léleknek e nyers formája nemcsak Melius sajátja. Ilyen volt az egész magyar XVI. század. Nézzünk körül. A jobbágy agyon van gyötörve a sok adó és rossz termésű évek miatt; az alsóbb-rendű papság előjáróinak kapzsisága következtében. Ezeknek a lelke elfá-sult. A boszú érzete nem a bibliából plántálódott szívükbe, mert ott volt az élettől való elkedvetlenedéssel együtt. Harc vagy békés nyomor — rájuk

¹ Ibsen hőseit jellemezte e szókkal *Péterfi Jenő*. Mondatát némi változ-tatással vettem át. (*Összegyűjtött munkái*. II. köt. 246. l.)

nézve ugyanegy volt. S a végvári vitézek? Hát ezek a tipikus ősmagyarok naponkénti vérontásban durvultak. Mert akár portyáztak, akár raboltak, akár szabályszerűen hirdetett harcban volt részük, ellenségeskedő gyűlölet dulta keblüket. Még a szerelemben sem tudtak gyöngédek lenni. Jellemző, hogy asszonyokat szerettek, kiknek — mert lehetett — sok minden szabad volt. A lányok csak az erkölcsök finomodásával majd a XVIII. század végén foglalják el helyüket — a szerelmi poézisben. S a főurak? Összeomlott alkotmányos rendünk roncsain egymás ellen fenekedtek. A magyar részek pénzügye elszomorító. János Zsigmond szegénysége vetekedik Ulászlóéval; környezetében egyik-másik főúr kölcsönzéssel próbál magának szomszédja ellen új, meg új kiváltságokat kicsikarni... Ez a század valóban elszomorító képét mutatja az erkölcsi züllöttségnek.

Mi adott erőt ily korban a prédikátoroknak? Küldetésükben való rendületlen hitük, igazságukban való tántoríthatatlan bizodalomuk. Fanatikusok voltak e csodálatos kitartású emberek, önértékük fanatikusai. Mondjuk-e, hogy elfogultságukban igazságtalanok voltak? A szenvedély hajtotta őket, a pártszenvedély. És a pártszenvedély nem ismer szentséget, ha nem sajátját... Durvának kellett lennie e prédikátorok lelkének, mert erősnak kellett lennie.

A század suhanó szele apránkint magával ragadta a levált sebeket s a jobb kor, mely az ellenreformációval társadalmunkra köszöntött, immár lélemben megújodott emberekre talált. A katolikus Pázmánynál csendül meg a meggyógyult magyar lélek első nyugodt fohásza. De hol lett volna e nyugodtság a protestáns prédikátorok nélkül?

BORBÉLY ISTVÁN.

Török korból eredő népdal.

Az Irodalomtörténet I. évfolyamának 62. lapján szó van az *Amott kerekedik egy fekete felhő* kezdetű dalról. E dalnak a Pálóczi Horváth Ádám-féle kéziratos gyűjteményben található változatát *kuruc dalnak* s a második versszakaszát *Horváth Ádám szerzeményének* állítja a cikkíró. Az első állítás némi módosításra szorul. Ez azonnal nyilvánvalóvá lesz, amint a töredékes dalt folytató soraival közlöm.

Amott kerekődik egy fekete főlhő,
Abba tollázkodik egy fekete holló:
•Várj mög holló, várj mög! hagy üzenök tüled
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak.

Könnyen mögüsmehed annak háza táját;
Piros rúzsák lepik aranyalma fáját,
Gyémánt az ablaka, üveg az ajtaja,
Magának kék szöme, aranyszínű haja.

Ha kérdi: hogy vagyok? monygyad: hogy rab vagyok,
A török udvarba talpig vasba vagyok,
Könyékig bilincsbe, örökös sütétbe,
Nem tekinthetek mán mátkám kék szömébe.

A másik — szerintem téves — állítás, hogy a dal második versszakasza Horváth Ádám szerzeménye. Nekem más véleményem van. Azt hiszem, Horváth Ádám, mikor megkeresztelte, mint saját szerzeményét, tévedett. Még azt sem hihetem el, hogy Horváth Ádám a népies változatát alakította nem népiesé.

Népies változatát Kriza jegyezte le :

Tudom, megismered
Az én rózsám házát.
Ónos az ablaka,
Üveg az ajtaja,
Az ablak alatt van
Egy édes almafa.

(Magyar népköltési gyűjtemény. III. köt. 33—34. l.)

A Krizánál található változatban madártól való levél küldéséről van szó; befejezésül a mi harmadik versszakaszunk első sora következik : a *Ha kérdi: hogy vagyok? Mond meg: hogy rab vagyok.* Krizánál nincs is belőle többre szükség. Krizánál nem az fáj a rabnak, hogy nem tekinthet már a mátkája szemébe; hanem, hogy a szemét kisírta, haja megőszült, szíve gyötrelemben van. Mindez nem történik, ha az almafa gazdáját nem ismeri meg; mert a rózsája ablakja alatt levő almafának :

Édes az almája,
Hamis a gazdája. . .

Mindezzel csak azt akartam feltüntetni, hogy a mi harmadik versszakaszunk, a *Ha kérdi: hogy vagyok?* kezdetű, épen úgy alkotó részét teszi a Kriza-féle népies változatnak, mint a mi kevésbé népies dalunknak.

Ha már most azt mondjuk, hogy Horváth Ádám szerzette a kérdéses versszakaszt; miért nincs meg kéziratos gyűjteményében a most bemutatott versszakasz is?

Horváth János úr szíves volt Horváth Ádámnak az Akadémiában őrzött kéziratát megnézni, s arról értesít, hogy a 231. lapon levő 300. számú kérdéses dal után nyomban, sőt szorosan utána a 301. számú dal következik. Ebből pedig azt kell következtetnem, hogy mikor Horváth Ádám a dalt lejegyezte, a harmadik versszakaszcól mit sem tudott; mert ha csak homályosan is emlékszik ilyesmire, akkor üres helyet hagy s későbbben, ha eszébe jut, oda írja. Arról meg szó sem lehet, hogy a szerző ne tudja versszakaszát, a nép pedig dalolja. Ez is különösen hangzik: Csongrádon tudják az egész dalt, Erdélyben a változatát dalolják, a szerző pedig csak a töredékét ismeri saját szerzeményének. Ezt kellene mondanunk, ha a kérdéses versszakaszt Horváth Ádámtól eredőnek tartanók. Horváth tévedésből keresztelte meg ezt a versszakaszt.

Másik feltevés, hogy a nép toldotta Horváth kérdéses versszakaszához a most bemutatottat: a harmadikat. Ha a nép toldja hozzá a harmadik versszakaszt a kérdéseshez, akkor népköltésünk idevágó adatai szerint az új versszakasz utolsó sora nem arról fog szólni, hogy nem te

kinthet már mátkája szemébe; hanem, hogy: *Kiapad a szemem a nagy setétségbe*. Ezt meg fogja mondani mindenki, ha a magyar népköltést figyelmére méltatja.

Lehetetlen észre nem venni, hogy amint egyszer beledalolja a nép a *Rab vagyok*-féle versszakaszba a *könyékig bilincsb*en s az *örökös setében* való állapotot, az ezekkel szoros összefüggésben levő *szem kiapadás*-ról sem felejtkeznek meg. Így látjuk ezt az eddig bemutatott népies változatokban.

Annak a török udvarbeli, a művelt osztályhoz tartozó, sínlődő rabnak a szerelme fejt meg, hogy a második versszakasz egészen és a harmadiknak az utolsó sora miért nem maradt meg népiesnek? Szerelme oly nagy volt, hogy mátkájának még az ablakát is gyémántnak, almafáját aranyalmát termőnek hitte lenni, mely versszakasz Thalynak tetszett, mint ezt a *Régi magyar vitézi énekek* gyűjteménye II. kötet 334. lapjáról látjuk. Csak e szerelmes rabnál van megokolva eme népies sornak: *Kiapadt a szemem a nagy setétségben*, mint ez a népies dalainkban olvasható, a harmadik versszakasz utolsó sora szerint való — nem népiessé — alakítása.

Ezzel szemben a nép, mint Erdélyi János: *Népdalok és mondák* II. k. 134. lapján közölve van, kihagyta az előtte érthetetlen, az aranyalma fájáról zengő második versszakaszt, ilyen almát a természetben nem talál; mellőzte a nem szerinte való utolsó pár sorát is a harmadik versszakasz-nak. Megkapta azután ama törökkorbéli népies dalt, melyet Thaly említett műve idézett lapján kicsinyelt, pedig ez a magyar népköltés szerint való dal, nem pedig a most bemutatott, melynek utolsó soraiért Thaly sóvárgott.

KÁLMÁNY LAJOS.

Lord Byron magyar Gáborja.

Lord Byron *Werner vagy Az örökség* című drámája 1822-ben jelent meg és általános csalódást okozott. Hiába keresték benne azt a költői erőt, amellyel a nagy romantikus annyira el tudta bűvölni kortársait. Ezt a drámát elhibázott munkának kellett tartani és a költő irodalmi ellenfelei nem is hallgatták el kicsinylésüket. Az irodalomtörténeti kritika enyhített ugyan az elítélő bírálaton, de azért lényegében nem módosította az egykorú felfogást. Wernerben nem az igazi Byron szólalt meg és bár tárgya saját bevallása szerint mélyen markolt lelkébe, még sem csalta ki belőle azt a költői megnyilatkozást, amelyet mindenki várt a Childé Harold szerzőjétől. Jellemző, hogy akadt oly vélemény is, mintha nem is Byron, hanem Georgina, Devonshire hercegnője (1757—1806) írta volna ezt a drámát. (F. Leveson Gower kockáztatja ezt a különös véleményt. L. Byron's Works. Poetry V. Ed. by E. H. Coleridge, London, 1905. 329—333. l.).

Bár *Werner* költői és irodalomtörténeti értéke nem közelíti meg Byron nagy alkotásait, mégis számot tarthat közelebbi érdeklődésünkre is, mert alakjai közül sűrűn juttat szerepet a magyar Gábornak.

A darab cselekvénye az 1630-as évek idejében játszik, de Byron nem törekszik korhúségre. A kor a mesének csak külső kerete. Színhelye Né-

metország egy kis városa, közel a sziléziai határhoz, majd pedig Prága. A cselekvény főbb mozzanatai a következők: Werner a dráma hőse nagy szegénységgel küzd. Zajos ifjúsága miatt dúsgazdag atyja, egy előkelő cseh gróf, kitagadta az örökségből, de ennél is nagyobb baj, hogy a család egyik távoli rokona, Stralenheim meg akarja kaparintani az örökséget. Mindkettő siet Prága felé, mindegyik meg akarja előzni a másikat, mert azokban a zavaros időkben akárhányszor az erőszak győzedelmeskedett a jögon. A véletlen úgy akarja, hogy Stralenheim ugyanazon házba kerül, amelyben Werner lakik. Szerencsére nem ismeri fel rögtön és nem is tudja meg, hogy oly közel van ellenfeléhez, akit eddig is tervszerűen üldözött. Stralenheimmel egyidőben érkezik két idegen: *a magyar Gábor* és egy német ifjú, akiben Werner rég nem látott fiát, Ulricot ismeri fel. Ez az Ulric tudniillik nagyapja házában nevelkedett fel, se atyja, se anyja nem láthatta. A két ifjú Stralenheimot a megdagadt Odera folyóból mentette ki s azóta vele utaznak.

Gábor katona volt és sok kalandon esett át. És bár bizonytalan a jövője, mégsem fogad el jutalmat a gazdag Stralenheimtól megmentéséért. Szerinte Ulricé a nagyobb érdem. Büszkesége nem engedi meg, hogy jutalmat várjon, nagylelkűsége pedig arra indítja, hogy ő, a szegény zsoldos, felajánlja pénzét Wernernek.

Ez utóbbi felismeri Stralenheimban régi ellenségét. Tudja, hogy csakis szökéssel kerülhet ki a bajból, mert Stralenheim is sejti, hogy a Werner név mögé a gazdag Siegendorf gróf kitagadott örököse rejtőzik, akit most, a legutolsó és legalkalmasabb pillanatban el kell fogatni. Vár is Frankfurtról katona-örökséget, hogy Wernert elfogathassa, még mielőtt az Csehország felé szökhetne, de egy váratlan esemény új fordulatot ad küzdelmüknek. Werner egy titkos ajtón Stralenheim hálószerbájába jut. Ellensége élete kezében van, de ő megelégszik azokkal az aranyokkal, amelyeket Stralenheim asztalán talál. A lopás gyanuja Gáborra irányul. Hiába tiltakozik ellene, hiábavaló ártatlanságának minden bizonyítéka, el akarják fogni. A lopást csakhamar egy sokkal súlyosabb bűneset feledteti el. Stralenheimot az éjszaka megölték. Mindenki Gáborban látja a gyilkost, aki nyomtalanul eltűnt. . . .

A cselekvény későbbi színhelye Werner kastélya Csehországban. Megtudjuk, hogy fia, Ulric jegyet váltott Stralenheim leányával és meg tudjuk azt is, hogy Werner még mindig keresteti az állítólagos gyilkost, Gábort. Egy véletlen alkalommal ráakad. A prágai templomban valaki régi nevén szólítja: Werner! Amint megfordul, maga előtt látja a régóta keresett magyart, ki azonban a következő pillanatban eltűnik. Később mégis maga megy Siegendorf kastélyába: Úgy tudja, keresteti, tehát megjött!

A gróf a szemébe vágja a régi gyanut, melyet oly sok egyező körülmény támogat. Gábor azonban nagy nyugalommal elhárítja magáról a vádat és határozottan rámutat a gyilkosra: a gróf fiára, Ulricra! Elbeszéléséből értesülünk Ulric előbbi életéről, meg tudjuk, hogy martalócook élén állott, hogy Gábor Frankfurtról csatlakozott hozzá. Saját szemével látta a gyilkosságot, melyet Ulric nem is tagadhat le.

Werner elszörnyűködve fia tettén, megigéri Gábornak, hogy meg fogja védeni — még saját fia ellenében is. A magyar fegyver nélkül jött ugyan a kastélyba, — de amint mondja nem egyedül van Prágában és a titok csakhamar kitudódnék, ha eltennék láb alól.

Werner előbb egy toronyban ad neki menedéket, majd menekülésre unszolja. Gábor a gróf ajándékaival távozik. Ebben a pillanatban érkezik oda Ulric, aki gyilkossága egyedüli tanuját örökre el akarja némitani. Heves jelenet következik atya és fiú között. Werner kitagadja Ulricot, aki régi cimboráihoz siet és Werner megrendülve gondol atyja átkára, amely rajta és fián olyan szörnyen beteljesedett.

A dráma meséje nem a költő leleménye, Ő maga mondja a bevezetésben, hogy azt teljesen átvette a Lee-nővérek Canterbury Tales című gyűjteményének egy elbeszéléséből, (The German's Tale, Kruitznér), melyet Harrieth Lee (1757—1851-ben) írt és adott ki a gyűjtemény negyedik kötetében, 1804-ben.

Byron azonban még többet is mond. «Átvettem a jellemeket, a tervrajzot, sőt akárhányszor az elbeszélés nyelvét is. . . . Fiatalkoromban (azt hiszem, tizenéves voltam) olvastam először ezt az elbeszélést, mely igen mély hatást gyakorolt rám.» Kruitznér csakugyan tartós nyomot hagyott a költő lelkében, mert már 1815-ben akarta ezt a mesét dramatizálni. De ennek az első feldolgozásnak csak egy töredéke maradt meg.

Lee elbeszélése a régi regényirodalomnak egy valamikor nagyon kedvelt terméke a szentimentális irány minden ismert mozzanatával, összes jellemző vonásával. Erkölcsi célzata miatt sokan szívesen olvasták, köztük Byron szigorú és sokszor igazságtalanságba tévedt első bírálója, Maginn is, aki Blackwood Magazineban (XII) a legnagyobb elragadtatás hangján szól Lee meséjéről. . . inferior to no English novels whatever, excepting only these of Fielding, Sterne, Smollett, Richardson, Defoe. . . .

Mai izlésünk persze nem osztja ezt a véleményt. A terjedős elbeszélés moralizáló hangját másként ítélték meg száz évvel ezelőtt.

Maginn nem győzi eléggé hangsúlyozni, hogy Byron műve menyire alatta marad Harrieth Lee novellájának, melynek még részleteiben is hű, de erőtlen utánzása. Semmi eredetit, a költői lelemény egy árva nyomát nem fedozi fel a drámában.

Utána senki sem vetette fel az eredetiség kérdését és csak jóval később, 1891-ben mutatta ki Stöhsel a két mű pontos egybevetése után, hogy Byron mely vonásokban tért el forrásaitól. (Erlanger Beiträge zur Engl. Phil. Herausgegeben von H. Varnhagen XI. Lord Byron's Trauerspiel Werner u. seine Quelle. Karl Stöhsel, Erlangen, 1891.). Némileg más megállapodásra jut, mint a legelső bíráló. Igaz ugyan, hogy a dráma megtartotta az elbeszélés erkölcsi alap gondolatát, hogy sok részletet is vett át a főcselekvénnyel együtt, — de azért még sem lehet rá fogni, mintha *teljességgel* irodalmi utánzás volna.

A német filológus pontos összehasonlítása meggyőző ugyan Maginn állításainak túlzásáról, de azért vajmi szegényes védelem, ha egy nagy költő valamely művéből apránként kell kihámozni azokat az egyes és

akárhányszor lényegtelen mozzanatok, amelyek eredetisége mellett szólnak. Az önállóságot felesleges hangsúlyozni, hiszen Byron maga sem tartotta ezt a drámáját eredeti alkotásnak.

A mondottakból világos, hogy a magyar Gábornak szerepe és jelleme nem Byron költői alkotása. Olyannak rajzolja, mint amilyenek forrásában látta. A XVII. század zsoldos katonáinak típusa ez a magyar, kit jó vagy rossz szerencséje ide-oda sodort már. A harmincéves háború nem egy harcosára illenék az a leírás, amelyet Lee elbeszélésében olvasunk róla. Gábor fellépése nem vall előkelő származásra; külseje se valami behízelt, nem olyan kellemes, mint a milyen a honfitársaié általában. Nem igen bíznak meg benne. Kémnek tartják, és csak természetes, hogy a gyilkosság gyanuja is reá hárul rejtélyes eltűnése után.

Byron nem változtatott lényegesen Gábor alakján, bár drámájában valamivel előnyösebb színben mutatja be. — A magyar szerényen elhárítja magától Stralenheim megmentésének érdemét, jutalmat nem fogad el érte szegénysége ellenére is meg akarja osztani pénzét Wernerrel, (ez a vonás nincs meg az elbeszélésben) határozottan, férfiasan viselkedik sokszor, amikor önérzetét sértik meg. Jó tulajdonságait némi módosítással Byron fokozta a maga művében. De alapjában véve mégis csak Lee «Hungarianje» a harmincéves háború zsoldos harcosa, ki korán kezdte meg az életet, ki azzá lett, amivé a viszonyok formálták.

Ha van is tehát némi különbség Lee és Byron magyarja között, ez a különbség nem lényeges, mert az eltérés oka nem más felfogásra, hanem csakis jelentéktelen külsőségekre vezethető vissza. Megjegyzendő még, hogy a magyar obsitosnak az elbeszélésében nincsen neve, «the Hungarian» néven szerepel mindenütt. Byron nevezte el Gábornak, hihetőleg Bethlen után. Hiszen ezt a fejedelmünket magyar nevén ismeri a külföld, így ismeri pl. Schiller is, kinek történeti művét a 30-éves háborúról Byron igen jól ismerte (l. Th. Moore: Byron's Life, Letters and Journals. 47 l.). De bárhonnan vette volna is a nevet, az az egy kétségtelen, hogy a nagy erdélyi fejedelem kölcsönözte oda nevét a harmincéves háború magyar harcosának.

FEST SÁNDOR.

IRODALOM.

Régi Magyar Költők Tára. VII. kötet. XVI. századbeli magyar költők művei. 1560—1566. A M. T. Akadémia megbízásából közléteszi Szilády Áron. Budapest, 1912. 326 l. Franklin-nyomda. Ára 4 kor.

E kötet főjelentősége, hogy a magyar költészet multjára vonatkozó anyaggyűjteményt gazdagítja; irodalomtörténeti szempontból azonban kevés újat foglal magában. Értékesebb darabjai ugyanis, mint pl. a Balassi Menyhárt árultatásáról szóló komédia, meg a Szilágyi és Hajmási históriája vagy a Bornemisza Péter Cantio optimája (Siralmas énnéköm tetüled megválnom) eddig is hozzáférhetőek és érdemük szerint méltányoltak voltak, a többiek pedig alig tartalmaznak olyat, ami miatt a XVI. század szellemi arcképén igazítani kellene. Itt-ott a szerzők neveivel is találkozunk már, hiszen a gyűjtemény darabjai közül nem egy a XVI. században is megjelent, [v. ö. Szabó K.: R. M. K.] nyelv, verselés, tárgykör, műfaj és fölfogás tekintetében nagyjából ugyanazokat a fősajátságokat tüntetik fel, mint a megfelelő korbéli már ismert darabok. Itt természetesen első-sorban a Régi Magyar Költők Tára előző köteteire gondolunk (melyeknek jegyzetei a most megjelent költemények vonatkozásainak megfejtését is elősegítik). A tizennégy megnevezett és hat ismeretlen nevű szerzőtől származó harminchét adalék (egyikük töredék) az 1560-tól 1584-ig terjedő időközből való. Legtöbbje protestáns színezetű és tanító célzatú elbeszélő költemény vagy vallásos ének; de tizenhatodik századi költői termékekről lévén szó, természetesen nem hiányoznak a halálról (Pesti Gy. Tuba M.) és a házasságról szóló énekek sem. Forrásuk többnyire a Szentírás, amit nem egyszer egyenesen ki is mondanak. Keletkezésük idejét olykor a versek vége, a szerzők nevét pedig sokszor az akrosztikonok árulják el; a versformára utaló «nóták» itt is számos más költemény emlékét őrizték meg számunkra.

Terjedelem tekintetében a főhelyet *Erdélyi Máté* (János Baptistának fejevételéről, Szent István haláláról, Karácsoni ének), *Szerémi Ilyés* (Az igaz hitnek hasznáról, Cantio pulchra, Istenünkhez való szép dicséret), *Méliusz Péter* (a Kr. születéséről és szenvedéséről, Úrvacsora osztáskor éneklendő és a «szentírásból kiszedegetett» énekek), *Németi Ferenc* (XLIII, LXXVII, CXLV. psalmus) és *Bornemisza Péter* (Szent János látásáról, Énekecske gyermekek rengetésére, A teremtésről, Az itéletről, Isten városáról) vallásos tárgyú versei foglalják el. Az említetteken s a különböző

névteleneken kívül szerepelnek még a kötetben *Frater Gáspár* (Historia az pogán Antiochus királyról), *Torkos János* (Historia az Absolonról), *Varsányi György*, *Dávid Ferenc* és *Huszár Gál*.

Az elbeszélő költemények közül tárgyánál fogva érdekes — egy névtelen műve 1562-ből — a balladásan gyorsmenetű, párbeszédekkel élénkített *Cantio de militibus pulchra*, mely a «Kőrös mellett az Vég Gyula váráru, Vég-Gyulában gyulai vitézekrül» szól. Hasonlag magyar tárgyáért érdekelhet bennünket egy másik névtelennek 1566-ból való históriája *Szigetvárnak veszéséről*, melyből míg egyfelől a Zrinyászbeli vitéz magyar asszony őse lép elénk, másfelől megtudjuk, hogy «Vég ustrumon Zrinyi Miklós nem vala, Mert halálos ágyában fekszik vala». (Bővebben ír róla Karenovics J.: Z. M. költészetünkben Bp. 1905.)

Összehasonlító irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltó Varsányi György históriájának — az persei királyrul Xerxes neve — néhány szakasza, melyek a Polikrates gyűrűjének történetét mondják el. A külföldi névtelennek Abigairól irt s 1560-ból való verses elbeszélésében a korviszonyokra jellemzők azok a részletek, melyekben az énekszerző mellékesen az elnyomott szegény népet ajánlja a hatalmasok jóindulatába. Ime egy idézet:

Gonoszkezdvű kazdagok meghalljátok
 — — — — —
 Ha szolgáló ember megyen hozzátok
 Az szalmába előttök ne bújjatok.
 — — — — —
 Mert az marha nemesak ti érettetők,
 De adatott, hogy mást is éltessetők.

(45. l.)

Hogy a figyelmeztetés helyén volt, azt látni Pesti György énekéből, aki szerint:

Fejedelmek az tisztnben el nem jártok
 Sok patvart kerestek, nem oltalmaztok,
 Az szegénységet annyira nyúzzátok,
 Hogy csak az haját, szakálát hagyjátok.

(29. l.)

Említettük, hogy mint az e korbéli költői művek többségében, a most megjelent gyűjtemény darabjaiban is uralkodó a protestáns felfogás; a pápa ellen tehát nem egy kifakadást olvashatunk, de a lutheránusok is kikapnak egy helyütt. A Felnémeti Névtelen *Cantio*-jából valók e művelődéstörténeti tekintetben is tanulságos sorok:

Jer, mi emlékezzünk a Luter-papokról
 — — — — —
 Bárány ruhában ők el-bejövének,
 És szegén életet elébb hirdetének,
 Egy *forintos ruhát* papok viselének,
 És nagy szegénységgel prédikállának
 — — — — —

Immár most szegődnek mint im az béresek

Még annak felette *Gath-subát* kívánnak.

Torkig való drága ráncos palástokat
Nám az ő testekhez oly igen illetik,
Az *margetás gallért*, nyakokat befedte,
Urunk tanítváni nem így öltözének.

Ő házastársokat oly igen tarkázzák,
Aranyas fedéllel fejeket *burejtják*,
Drága *gereznákkal* testeket fedezik,
Őket *ékesejtik*, hogy inkább szeressék.

(293—4. l.)

Végül megemlíthető még, hogy az itt megjelölteken kívül nyelvi szempontból figyelemreméltó szók és kifejezések a kötetben: Zsüle-szék (21. l.), eggyüld (63., 72. l.) mennem kell volt (191. l.) kenyér-Isten (257. l.), Tetem-ház (228. l.).

A kiadással járó tudós fáradozást ezúttal nem méltathattuk, mert a gyűjtemény — sajnos — szó-, név- és tárgymutató, továbbá a szokásos felvilágosító jegyzetek nélkül jelent meg. Ez a körülmény szolgáljon magyarázatául annak, hogy a kötet behatódóbb tárgyalása helyett csupán egy pár jellemző mozzanat kiemelésére szorítkoztunk.

VELEZDI MIHÁLY.

Fitz József: Brassai Sámuel. Új kiadás. Budapest, 1912. 423 l. Németh József könyvkereskedése.

Brassai Sámuelről, irodalom- és művelődéstörténetünk e nagystíliú alakjáról nincsen eddig kielégítő biográfiánk. Concha Győző akadémiai emlékbeszéde csak életének néhány lexikális adatát adja, személyes impressziókkal és rövid méltatással vegyesen. Kőváry László, jeles erdélyi tudósunk könyvében pedig túlsok az anekdota és főhelyet foglal el a Brassai-jubileumról szóló riportszerű tudósítás, a beérkezett üdvözlő-sürögönyök teljes szövegével. A bibliográfiai rész azután ötletszerű és hézagos. Egyetlen összefoglaló Brassai-méltatásunk van, mely bár Brassai oeuverjének egy részéről szól, mégis a maga keretében kimerítő: ez Kozma Ferenc akadémiai értekezése, mely Brassai esztetikai működését öleli fel s tárgyalja behatóan (1899.)

Fitz József hatalmas terjedelmű könyve, mely Brassai sokféle ágazó munkásságáról végre teljes képet akar adni, sajnos, szintén nem éri el egészen célját. Bár tény, hogy Brassai-irodalmunkat jelentékenyen előbbre vitte, hogy komoly és figyelemreméltó kísérlet e nagy polihisztor összműködésének bemutatására. Az eddig napvilágra jutott anyagot szerző felvette és ahol lehetett, ki is bővítette, s különös szeretettel halászott ki apró eseteket és anekdotákat azok közül, melyek magánlevelekben — és élete végén a hírlapokban — százával merültek fel «Brassai bácsi» körül. Részletesen ismerteti különösen filozófiai és pedagógiai világnézetét, bőségesen idéz idevágó írásaiból; s végül Brassai portréjának kritikai, egy-

séges beállítására igyekeznek. Ezenkívül bibliográfiát ad, s e néhány oldalt tartom a legértékesebb résznek, mert, bár nem tökéletes és ezt szerző is bevallja, mégis mindenesetre szolid alapul szolgálhat majd egy teljes Brassai-bibliográfia felépítéséhez. Szerző valóban nagy és érdemes munkát végzett e tizennyolcdalas átnézet elkészítésével, jóval több adata van, mint Kővárynak és Szinnyeinek, habár sajnálattal kell látnunk, hogy Brassainak tekintélyes számú, külföldön megjelent írása közül csak két német folyóiratban megjelenteket állíthatott össze. (Österr. Bot. Zeitschrift és Zeitschrift für Natur und Heilkunde).

Fitz József elődei közül érdemileg leginkább Kozma Ferenc értékes és világos dolgozatának köszönhet legtöbbet. Míg Conchára adatok hiánya miatt alig támaszkodhatott, s Kőváriból a személyes, anekdota-jellegű emlékeket használhatta fel, addig Kozmánál igen jó beállítását találta Brassai egész esztetikai és kritikai munkásságának. Kozma adatai az egyes irodalmi polémiákról és a polémiában résztvevő személyek beállításai: alapját képezték, kétségtelenül, Fitz idevonatkozó fejezeteinek vagy legalább is döntő útmutatásul szolgáltak, — ami teljesen rendjén is van; csak azt kívántuk volna, hogy Fitz Brassai csodálatosan érdekes zenekritikai munkásságát (ez izig-végig kultúremler rajongott Meyerberért és küzdött Wagner ellen!) szélesebb mederben tárgyalja. Kozma sorra veszi az érdekes zenekritikákat és ilyen részletes tárgyalást úgy ezekre, valamint a színbírálatokra vonatkozólag, szívesen láttunk volna Fitznél is. Gál Kelemen és Kaiblinger Fülöp idevágó szakmunkái szintén jó szolgálatokat tettek a filozófiai, illetőleg linguistikai működéssel foglalkozó fejezeteknél. Magánlevelek alkotják a szerző egyéb forrásait és ezenkívül fel kellett kutatnia «hetven esztendő lapjait, magyarokat és külföldieket.» (Mindenesetre inkább a bibliográfia számára.) Végül saját invenciójának is tág teret enged a szerző és különösen citátumait valósággal tékozolja. Citál oldalakat Jókaiból (Toroczkó, Brassai szülőhelyének leírása; erre különben Concha tehetett figyelmessé, mert ő is Jókaival festeti meg e kis erdélyi várost); citál a tárgytól távol eső axiomákat vagy paradoxonokat Mikszáthtól (32. o.), Maeterlincktől (77. o.), idéz négy alkalommal Anatole France-tól — kétszer (220. és 270. o.) egy és ugyanazt a gondolatot —; anélkül, hogy ezekre az idézetekre az illető helyeken megokolt szükség lenne.

Amint általában e könyvnek nagy hibája — nem szerkezeti, de formai hiba, s mégis döntő —: a bőbeszédűség.

E bőbeszédűség hol Eötvös Károlyra, hol Széchy Károlyra emlékeztet. Eötvösre például ott, ahol (17. o.) Brassai őseiről szólván egy egész passzust szentel egy hajdani pörnek, melynek egyik intézője Brassai György erdélyi táblai jegyző, kiváló jogász, mely pöriratait stb. stb. — de (jegyzői meg végül) ehhez a Brassai Györgyhöz Brassai Sámuelnek semmi köze. Az olvasó tehát hiába kísérte figyelemmel ezt az egész passzust. Széchy Károly mindent elmondani akarása pedig ott nyilvánul meg benne, ahol (19. o.) valahogy Felvinczi Györgyre kerülván a szó, rövid megemlítés helyett meg nem állhatja, hogy rögtön oda ne vesse Felvinczi életrajzát és hozzá tragikumának okát. A bőbeszédűség harmadik jelensége azután

bizonyos novellisztikus színezés, ami egyáltalán nem való tudományos munkába. Szerző, mint a mű födelén olvasható, 1911-ben novellás kötetet adott ki s nem tudja megtagadni önmagát. Fantáziája állandóan munkában van; abból a szerény alkalmából, hogy Brassait Kolozsvárra küldték a kollégiumba, egyúttal leírja négy oldalon át a hajdani Kolozsvár házait, nem egynek belsejét és külsejét, megjegyzéseket tesz róluk, filozófál sorokról, — az olvasó egészen elfelejti Brassai Sámuel. Vagy midőn megemlékezik Brassai kolozsvári grófi tanítványairól (61. o.), elkezdi rajzolni a komteszeket; ilyen részletességgel: «járnak... óriási muffal, melynek nyílásából feketeszájú, *blazirtszemű* ölebecske csahol ki... és szemük csillogott, mintha hópelyhek akadtak volna meg hosszú pilláikon». (Ezután következik egy biedermeier-szoba részletes leírása.) Szerzőt minden bizonnyal megillette itt a kor és recensens, ki szintén nem áll ugyan távol a lírai költészettől, ezt meg is bocsátaná neki szívesen, ha véletlenül nem tudományos műről volna szó, melyhez adatokért fordul a kutató s nem a biedermeier-kor avatott leírásáért. A novellisztikus fantázia végül (347. o.) egy fiktív halottas beszédben csapong utolsót. Az életrajz úgy végződik mint egy novella. De — bocsásson meg a szerző — Brassai Sámuel praktikus és józan tudósnak kellett felfognia, nem pedig novella-hősnek. Az ilyen bőbeszédű kitérések — egyszer leírások, másszor általános axiomák «általában» kezdetű mondatok alakjában — a munka menetét meglasztják és az olvasó figyelmét elterelik. A szerzőnek csak egyetlen axiomáját tartom magára a műre nézve fontosnak és ez a kötelező: «Csak azt érdemes megírni, ami nélkül az emberiség szegényebb lenne. Csak a nélkülözhetetlen fontos cikkeket szabad megírni, azokat is röviden, mert nem érünk rá.» (239. o.) A jó szándék tehát meg volt. De ez életrajz alapvető hibájává mégis a formátlanság válik, az adatok és a lírai hang folytonos összezavarása.

Lássuk a könyv szerkezetét.

Végigvezet Brassai életén, melynek fontosabb adatait itt rekapitulálom. Születik 1879 Toroczkón. Nevelkedik Kolozsvárott. 1818 Házitanító a Makrai-családnál. 1820 Nevelő gróf Bethlenéknél. (Irodalmi működést kezd a Nemzeti Társalkodóban). 1834 Megindítja a Vasárnapi Ujságot. 1837 Tanár és akadémiai tag. 1841 Tanfelügyelő. 1844 Külföldi útja. 1848 Kinevezik a Ludovika tanárává. 1849, 1850 Bujdosik. 1851 Pest. Szépirodalmi lapok dolgozótársa. 1852 Egy magángimnázium tanára Pesten. 1859 Ujból kolozsvári tanár és muzeumi őr. 1862 Az Erdélyi Muzeum igazgatója. 1872 Egyetemi tanár. 1877 Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok megindítása. 1883 Nyugalomba vonul, királyi tanácsosi címmel. 1897 jún. 24-én meghal.

Fitz József módszere az, hogy Brassai egyes munkáit, cikkeit vagy polémiát az életrajz megfelelő részébe illeszti be s ott ismerteti őket. Végül hosszabb összefoglalást ad Brassairól, melyben két fő jellemvonásul állapítja meg: a praktikus szellemet, mely mindenütt csak a célszerűt és hasznosíthatót kereste a természet törvényei közt; másrészt a szilárd hitet, mellyel állandóan ragaszkodott meggyőződéséhez; az a rendületlen

bizalom a saját elveiben avatta épen kritikussá. (Ne felejtjük el, hogy Concha Brassai legfőbb karakterisztikumát emberséges, jó szívében látta), Fitz még azt is hangsúlyozta e végső összefoglalásban, hogy Brassai filozófijának, de minden egyéb tudományos munkásságának is alapvető elmélete a «képzettársulás törvénye».

Az életrajzi rész — eltekintve a fent kifogásolt formai hibától — megbízható és többször helyes kontaktusba lép a külvilág eseményeivel. Az irodalmi munkásság vázlata bő kivonatok alapján történik; legjobban sikerült a logikáról és a comparatív irodalomtörténeti működésről képet adnia. Megállapításai vagy hipotézisei közül figyelmet érdemelnek a következők:

Brassai volt az, ki sok évvel Taine előtt a milieu-teóriát felállította. Wundtot jóval megelőzve, hirdeti a nemzetek nyelve és jelleme közti kapcsolatot. Brassai követeli elsőknek a nők egyetemre bocsátását. Az ő bankismerete egyik alapvető munkája a modern magyar nemzetgazdaságtan-nak. Gimnáziumi reformja megelőzi az *Entwurfot*. Az egész magyar elemi iskola gondolatát már huszonhat évvel megvalósulása előtt felvetette.

Érdekes és elfogadható hipotézise szerzőnek, hogy a Gyulai Pál Az első magyar komikus című remek elbeszélésében szereplő «hórihorgas férfiú, ki egy személyben híres énekmester, nagy bajszos orgonista s még nagyobb kópé volt» nem más, mint Brassai, ki az időtájt tényleg a Bethlen grófok házában, — a Gyulai által megrajzolt környezetben — mint zenetanító és nevelő működött.

Mind e megállapításokat szerző nagy szorgalommal és készséggel s a biográfia hőse iránt érzett igaz lelkesedéssel okolja meg és teszi elfogadhatókká.

Néhány szót még a munka kisebb szépséghibáiról. Az életrajz folyamán, nem találok a kellő helyen megemlítve Brassai akadémikussá választását (1837. szept. 7.) Külföldi útjait sem ismerteti kellő részletességgel. Midőn egy francia szerző nyomán a Brassai által nálunk elsőknek ismertett Edgar Poe európai hatását rajzolja, Fitz több tévedésbe esik. A Poe által inspirált Baudelaireből, (ki tudvalevően panaszos volt) származtatja itt a modern francia szimbolista lírát, ebből, Németországban Zweig, Schaukal és Wedekind írásait, nálunk Ady Endrét. A francia dekadensek nagyjaiul ugyancsak ez alkalommal megnevezi Mallarmét, Verlainet és Jules Romainet. Ha abba esetleg bele is megyek, hogy a szimbolizmust Baudelaireből származtassa le (bár ez is nehéz), e három említett *representative-man* összeállítása ellen kifogásom van. Jules Romaine alig ismert, harmadrangú költő. Helyette bizvást Régnier F., Vielé-Griffint vagy Moréast említhette volna. A német szimbolizmust pedig egyáltalában nem Zweig vagy Schaukal képviselik, hanem Rilke vagy Hoffmannsthal — Wedekind pedig realista drámaíró (Lulu) és nem szimbolista lírikus!

Ezek azonban nem túlságosan fontos hibák. Fitz József könyvét örömmel üdvözlöm — ha, mint előljáróban említettem, célját nem is érte el teljesen. Nagy szorgalomról, sok fáradságos munkáról tanuskodik e

vaskos kötet és stiláris különködései mellett is biográfia-irodalmunk jelentős nyereségének tekinthető.

SZABOLCSI LAJOS.

Henrich Arnold: Enyedi György Tancredus király leánya Gismunda és Gisquardus széphistóriája. Kolozsvár, 1912. 127 l. Athenaeum-nyomda. Ára 3 kor. (Értekezések a kolozsvári tudományegyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. 2. szám.)

Henrich Arnold értekezésének célja a Tankréd-mondát végigvezetni a világirodalmon Boccacciotól kezdve, hogy ezáltal Enyedi György széphistóriájának helyét a feldolgozások között megállapítsa. Ezt bevezetésképpen teszi az eredeti szöveg 1582. kolozsvári kiadása betűhű lenyomatához. E bevezetés keretében Henrich bemutatja a Tankréd-monda európai elterjedését és változásait, melyeken végigmegy az irodalmakban tett vándorútja folyamán. Kutatja a tárgy feldolgozásait, azoknak eredetét és forrásait. E munkát nagy szorgalommal, és alapos forrástanulmányok alapján végzi. Felsorolja az összes megközelíthető feldolgozásokat, összeállítja azoknak kiadásait s mindvégig alapos és gondos tanulmányozás alapján közli eredményeit.

Legelőször magát Boccacciot nézi s azt kutatja, honnan merítette e novellája tárgyát, vajjon ő maga alkotta-e, vagy pedig mástól vette át. Henrich Landau nézete mellett dönt, mely szerint Boccaccio szóbeli vagy írásbeli hagyomány alapján maga dolgozta fel először e mesetárgyát. Érdekes e novella-tárgy vándorútjának figyelemmel való kísérése s megfigyelése a különböző irodalmi hatások befolyásának a mese alakulására. Űgyesen fejtegeti, hogy hol, mit és milyen szempontból változtattak a mese tárgyán. E kutatások folyamán megállapítja, hogy a novella fejlődésében kétféle irányt vesz fel, aszerint, hogy a tárgy feldolgozói a szerelmi történetet helyezték előtérbe, vagy a szerencsétlenség okozójával, Tankréd herceggel foglalkoztak. Először a humanisták latin feldolgozásait sorolja fel. E latin feldolgozások ismertették és terjesztették e tárgyat külföldön, mivel csak ez időben még csak nagyon kevesen tudtak. E humanista feldolgozók között van Beroaldus is, aki Dido mondáját igyekezett a Tankréd-mondával összeolvasztani. Ő a forrása Enyedinek. Henrich ezután azt mutatja ki, hogy mily művek alapján történt a monda terjedése a különféle irodalmakban.

Áttérve a magyar feldolgozásra, ismerteti és összeállítja, Jakab Elek műve nyomán, a csekélyszámú rendelkezésre álló forrásból Enyedi György életét és szereplését. A tárgyáért való lelkesedés elfeledteti Henrichchel az értékelést és helyes beállítást és ezáltal sokkal nagyobbak és fontosabbnak tünteti fel Enyedi munkáját és irodalmi működését, mint amilyen az tényleg. Felsorolja a munka kiadásait s azután megállapítja viszonyát forrásához. Kimutatja, hogy noha Enyedi forrását, Beroaldus latin elégiját, az események előadásában mindvégig követte és gondolatait értékesítette, Enyedi műve mégsem tisztára fordítás, hanem inkább szabad átültetés. Mutatja ezt a munkának nagyobb terjedelme is. A széphistória ta-

nító célzata miatt a jellemeken is változtatott. Enyedi a házasság kérdését fejtegeti s Tankredust például azért tünteti fel oly rossz apának, azért kell neki is meghalnia, mert ferde eljárását pellengérré akarja állítani. Henrich ezután Enyedi indító okait keresi s azt találja, hogy e változásokokat a kor hatása alatt, ennek viszonyaihoz alkalmazkodva tette. Enyedi híven tükrözteti vissza e művében kora és népe szellemi világát. Ebben rejlik ránk nézve a magyar feldolgozás jelentősége. Stílusára nézve helyesen jegyzi meg Henrich, hogy Enyedi költőiségre törekszik s igyekszik a nép gondolatvilágába behatolni. Azért találunk a széphistóriában annyi népies fordulatot és közmondást.

Henrich kitűzött célját megoldotta, s azzal, hogy az eddig teljesen hozzáférhetetlen s félig-meddig ismeretlen munkát újra kiadta, hasznos munkát végzett.

KEPES ILONA.

Schuschny-emlékkönyv. Emlékkönyv dr. Schuschny Henrik iskolaorvosi és egészségügyi tanári működésének huszonötödik évfordulója megünneplésére. Írták barátai, tisztelői. Budapest, 1912. 282 l. Franklinnyomda.

Ez az emlékkönyv, mely *Dr. Raj Ferenc* és *Dr. Waldmann Fülöp* szerkesztésében a múlt év végén került ki a sajtó alól, egy kiváló orvosnak és kulturmunkásnak tiszteletére készült. «Csendes, zajtalan, majdnem félénken elhúzódo ember meleg szívének szól — és azoktól jó, akik közelről nézik az ő egyszerűen, önfeláldozóan szerény, de amellett nagy és nemes munkáját és akik közvetlenül érzik szeretete melegét.»

Az emlékkönyv munkatársai — Alexander Bernát, Aujezsky Aladár, Balassa József, Beöthy Zsolt, Bernáth János, Berzeviczy Albert, Bihari Mór, Biró Ede, Donáth Gyula, Feleki Sándor, Gerlóczy Zsigmond, Győri Ilona, Heim Pál, Ilosvay Lajos, Kéki Lajos, Kemény Ferenc, Leszner Rudolf, Lobmayer Géza, Mikola Sándor, Raj Ferenc, Ranschburg Pál, Rombauer Emil, Szabó Gábor, Szily Adolf, Tauszk Ferenc, Torday Ferenc, Tuzskai Ödön, Waldmann Fülöp — a tanulságos közegészségügyi, iskolaorvosi, pedagógiai és általános érdekű dolgozatok egész sorát hordták össze. A magyar irodalomtörténetírókat érdekelheti *Mikola Sándor* cikke *Kepler és anyjának boszorkánysági peréről*, amely az Ember Tragédiája olvasóinak jó tájékozással szolgál Kepler egyénisége megértéséhez (158—170. l.); továbbá *Kéki Lajos* tanulmánya: *Az orvos alakja a magyar szépirodalomban.* (116—133. l.)

Ez utóbbiban szerző arra a kérdésre ad feleletet: hogyan rajzolják szépiróink az orvos alakját regényeikben és színdarabjaikban? Az orvosok szerepeltetése elég sűrű, de ábrázolásuk általában nem eléggé kidolgozott. Íróink inkább csak epizód szerepekben és komikus, gyakran pedig szatirikus megvilágításban mutatják be őket. A gondos, jószágos orvosnak részletebben megrajzolt képét hiába keressük, ellenben gyakran feltűnik a démoni hajlamú lelkiismeretlen orvos alakja. A dolgozat, mely nagy olvasottságról tanuskodik, a XVIII. század második felétől kezdve sorra be-

mutatja a regényekben és drámákban jellegzetesebb vonásokkal fellépő orvosokat. (*Bacchus* pálos bohózat, Csokonai Vitéz Mihály: *Karnyóné*. Katona József: *Luca széke*. Fáy András: *Bélteki-ház*, Kovács Pál: *Legjobb orvosság*, *Három szín*. Eötvös József: *Karthauzi*. Nagy Ignác: *Magyar titkok*, *Tisztújítás*. Kuthy Lajos: *Hazai rejtelmek*. Czákó Zsigmond: *A könnyelműek*. Jókai Mór: *Kárpáthy Zoltán*, *A lőcsei fehér asszony*, *Névtelen vár*, *Szomorú napok*, *Az élet komédiásai*, *Szegény gazdagok*, *A lélekidomár*, *Nincsen ördög*. Abonyi Lajos: *Az egyetem pallosa*. Beöthy Zsolt: *Kálózdy Béla*. Mikszáth Kálmán: *Katángy Menyhért*. Herczeg Ferenc: *Az első fecske*, *Férfiszív*, Gárdonyi Géza: *A láthatatlan ember*, *Isten rabjai*, *Ábel és Eszter*, *Az öreg tekintetes*. Bródy Sándor: *Faust orvos*, *A medikus*. Szemere György: *Doktor Mefisztófelesz*. Szomaházy István: *Dr. Kaposi Márta*, *A gyergyóvári hadjárat*. Ezenkívül Tolnai Lajos, Beniczkyé Bajza Lenke, Eötvös Károly, Berczik Árpád, Rákosi Viktor és Ambrus Zoltán több munkája.)

B. L.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Hét. 1912. évf. 51. sz. — *D. S.: A Szigligeti-émlék.* A nagyváradi Szigligeti-színház előtt december hóban leplezték le Szigligeti Ede mell-szobrát, Margó Ede emlékművét. (S mikor készül el Szigligeti életrajza, nem is szólva Szigligeti összes munkáinak kiadásáról? Ha a Szigligeti-Társaság azt a 8000 K-t, melybe a szobor került, egy teljes Szigligeti-kiadásra fordította volna, most Nagyvárad krónikája szegényebb lenne ugyan egy szobor-leleplezéssel, de a tudomány és irodalom munkásai elismeréssel szólnának a Szigligeti-Társaságról. Hiába áll az író szobra, ha munkáihoz senki sem tud hozzájutni, ha színdarabjai, egy-kettő kivételével, nyomtalanul eltűntek a könyvtári forgalomból, ha kéziratai kiadatlanul hevernek, s ha még egy valamirevaló életrajza sincsen. Kultur-szegénység leleplezéssel — szoborleleplezéssel.)

Az Ujság. 1912. évf. 305. sz. — *Mikszáth Kálmán: Képzetelem újra . . .* Mikszáth kiadatlan ifjúkori hazafias verse, melyet a hatvanas években írt, mint gimnáziumi tanuló.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 12. sz. — *Tolnai Vilmos: A magyar nyelv Nagy Szótáráról.* Tüzetes ismertetése annak a nagyszabású akadémiai munkának, mely Tolnai Vilmos vezetése mellett már is jelentékeny eredményeket mutathat fel. — *Hellebrant Árpád: Kriza levele Brassaihoz.* A levél 1858-ból való. — *Francia ismertetések a magyar irodalomról.* Kont Ignác cikkeinek jegyzéke az 1911. és 1912. évből. (Revue Critique, Revue Historique, Revue Germanique, Revue Internationale de l'enseignement, Revue de Philologie.)

Alkotmány. 1912. évf. 304. sz. — *Pompéry Aurél: Berzsenyi egy kézírata.* Ismerteti s részben közli Berzsenyi három ismeretlen fogalmazványát: két levéltörődékét és néhány sorból álló elmélkedését. A szöveg, mely Berzsenyi eredeti kézírása, félfv papíron maradt meg Pompéry János hagyatékában.

Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux et des Universités du Midi. XXXVe Année. Bulletin Italien. 1913. évf. 1. sz. — *I. Kont: Dante en Hongrie.* Kaposi József könyvének ismertetése. (Dante Magyarországon. 1911.)

Athenaeum. 1912. évf. 4. sz. — *Révhegyi Rózsi: Kölcsy mint aesthetikus.* Folytatása az előbbi közleménynek (I. folyóiratunk: I. 489.). Kölcsy Nemzeti Hagományainak elemzése és kritikai működésének méltatása a vonatkozó irodalom gondos felhasználásával.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1913. évf. 1. sz. — *Bayer József: Bauernfeld vigjátékai a magyar színpadon.* Bauernfeldnek összesen 11 darabját fordították le magyarra, nyomtatásban azonban egyetlen egy sem jelent meg nyelvünkön. Nem is gyakorolt egy magyar drámáiróra sem irodalmilag kimutatható hatást. Értéke abban határozódik, hogy a magyar színészet műsorát változatosabbá tette. Darabjait főkép 1834-től 1852-ig adták nálunk. — *Gálos Rezső* Badics Ferencnek Gyöngyösi István költeményeiről szóló akadémiai székfoglalóját, *Vértesy Jenő* Agárdi Lászlónak: A modernnek és az iskola c. programmértekezését, *Kerekes Emil* pedig Thury Zsigmondnak: A szombatos kodexek bibliographiájáról szóló dolgozatát ismertetik. (E dolgozatok ismertetését I. folyóiratunk: I. 404., 443. II. 46.). — *Ferencai Zoltán* Petőfi «Dicsőséges nagy urak» kezdetű költeményének Adorján Boldizsártól származó egykorú másolatáról ír. A másodlat felírása szerint a jelzett vers: 1848 márc. 19-én keletkezett. — *Gálos Rezső* Verseghy Búcsúzásához címen megállapítja, hogy a jelzett vers nem egyéb mint Knebel Miksának In bekanter Melodie c. költeményének fordítása. — *Trostler József* viszont Csokonairól mutatja ki, hogy A rózsabimbóhoz c. verse Boie Henrik An die Rose c. dalának hatása alatt készült. — Végül egy bírálatról, a magyar tudományos kritika érdekében. A közlöny egyik bírálója nagyon megdicséri a Meredith komikum-elméletéről szóló kis doktori értekezést (I. folyóiratunk: I. 442.), amit azért kell kiemelnünk, mert ugyanez a bíráló előzőleg, a Phil. Közlöny decemberi számában, nagy vállveretéssel és szörnyű kicsinyléssel szólta le Szigetvári Ivánnak nagyszabású komikum-elméletét, melyet a M. T. Akadémia pályadíjjal jutalmazott (I. folyóiratunk: I. 120.). Semmi közünk a személyekhez, itt csak egy jelenségről van szó, mely kritikai irodalmunkban folyton ismétlődik. Hogy kis dolgokból olykor nagy dolgot csinálnak, nem mindig baj, de már az az eljárás, hogy olyan munkákat, melyeken szerzőik éveken keresztül megfeszített buzgalommal dolgoztak, néhány sorban elintéznek és könnyelműen kivégeznek, ez már a tudományos komolyságba, sőt más egyébbe is ütközik. Az ilyen bírálat elolvasása után milyen véleménye lehet a tájékozatlanabb olvasónak a szóban forgó két munka értékéről és viszonyáról? A kritikának első feladata, hogy megbízhatóan informálja az olvasót; a kritikus pályára pedig első kellék a helyes szemmérték. (Van még sok más kellék; így pl. a kritikust ne vezesse rossz szándék vagy hízelgés; a kritikus ne befolyásoltassa magát másoktól; a kritikus előbb maga is dolgozzék és csak azután kritizálgasson, ha már maga is rámutathat egy-két jelentékeny alkotásra; továbbá, hogy a kritikus meg tudja érteni azt a nagy különbséget és űrt, mely egy kisebb értekezés elkészítése és egy hatalmas összefoglaló munka megalkotása közt — tátong.)

Egyetértés. 1912. évf. 304. sz. — *Magyar szerzők külföldi sikerei.* Biró Lajos, Drégely Gábor, ifj. Hegedűs Sándor, Herceg Ferenc, Hubay Jenő, Huszka Jenő, Jacobi Viktor, Latzkó Andor, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Rajna Ferenc, Szirmai Albert, Zichy Géza nyilatkozatai külföldön előadott darabjaik hatásáról. — *Kürthy Emil: Csiky Gergelyről.* Apróságok Csiky életéből.

Erdélyi Lapok. 1912. évf. 38—39. sz. — *Kiss Ernő: Vörösmarty csodás alakjai.* Vörösmarty tündéri és csodás alakjainak megalkotásában felhasználta ugyan a magyar mesék és a görög mondák motivumait, de azért mégis csak fantáziájának teremtő erejével dolgozott. Szerző kimutatja, milyen mozgalmas lényekké tette Vörösmarty e földöntúli személyiségeket eposzaiban s a Csongor és Tündében. Főleg Hadúr és Ármány alakjainak megteremtéséért dicséri a költőt, bár találó észrevételeket tesz arra nézve is, mi a hiba e két földöntúli lény eposzi szereplésében. Végül helyesen mutat rá arra, hogy milyen csekély volt Aranyosrákosi Székely Sándor hatása a Zalán Futására. — *Magyar Irodalomtörténeti Társaság.* Meleghangú megemlékezés abból az alkalomból, hogy társaságunk tagjainak és előfizetőinek száma meghaladta az ezret. Elismeréssel szól a Társaság folyóiratáról s lelkes hangon tolmácsolja az erdélyiek örömét és üdvözetét.

Élet. 1913. évf. 1. sz. — *Szemkő Aladár: Garay János.* Meleghangú megemlékezés a költő születésének századik évfordulójára. — *Maday Gyula: Petőfi Erzsikéje.* Szekszárdon él leánya és unokái körében a 85 éves Sass Erzsébet, «az egyetlen, aki Magyarországon ma, édes emlékek könnyeit hullatva, elmondhatja: Petőfi csókját hordom arcomon!» Cikkíró lent járt Szekszárdon s kérésére az agg úrnő részletesen elmondta a Négyökrös Székér megírásának történetét.

Élet És Literatura. 1912. évf. 15. sz. — *Harsányi Kálmán: A magyar tragikum és tragikomikus változatai.* Szól a Komjáthy-kultusz kinövéséről, s arról az ízetlen reklámozásról, mely már eddig is igen sokat ártott Komjáthy népszerűségének. — *Ambrózy Ágoston: Porlepett írásokból.* Megemlékezik Sárosy Gyuláról és ismerteti a Sárosy-albumot, mely 1889-ben jelent meg Aradon. Közli Sárosynak egy rövid emlékversét s kilátásba helyezi, hogy több kiadatlan költeményét is közölni fogja.

Huszedik Század. 1912. évf. 11—12. sz. — *Schöpflin Aladár: Az új magyar irodalom.* Ady Endre és Móricz Zsigmond költészetének igen értékes elemzése. Minden polemikus él nélkül, higgadtan pillant vissza a legutóbbi évek zajos irodalmi mozgalmaira, melyeket a mai fiatal generáció fellépése támasztott. Bevezetésül jellemzi Arany Jánost és Jókai Mórt, akik uralkodó szellemek voltak a XIX. század második felének magyar szépirodalmában. «Az egyik, Arany János, a versre nyomta rá a maga bélyegét; a másik, Jókai, a regényre. Mind a kettő úgy szólván teljesen a

maga számára abszorbeálta a maga területén a közfigyelmet; nem állván velük szemben más, csak megközelítően is egyenrangú vetélytársak, kisebb jelentőségű kartársaik csak a tanítvány másodrangú szerepében érvényesülhettek, vagy ellenkező esetben meghallgatatlanul hangzottak el s a kellő visszhang, a közízléssel való kontaktus hiánya miatt nem is tudtak, mint Vajda János, teljesen, egészzé kifejlődni. Mivel Arany a fejlődésnek bizonyos irányban tetőpontját jelentette s az ő útjain magasabbra jutni nem lehetett, a további fejlődésnek más pontról kellett kiindulnia. Az 1890-es évek eleje élénk mozgalmat jelent ebben a fejlődésben. Egész sereg új tehetség nyomult be az irodalomba. Mikszáth Kálmán ekkor tért át a rövid lélekzetű rajzról a szélesebb medrű novellára és regényre, Ambrus Zoltán ekkor kezdte meg regényei sorozatát, Kiss József ekkor ébredt saját lírai hangjának öntudatára. Mellettük Herczeg. Ferenc a városiasodó gentry rajzával igyekezett népszerű elemeket keresni, Gárdonyi Géza új színben állította be a falusi életet, Szabolcska Mihály új formában próbálta felújítani a Petőfi-féle hazafias dalt és népeleti genre-képet, Kóbor Tamás a naturalista moralizáló pesszimizmust szóltaltatta meg, Heltai Jenő a francia sanzon és a heinei hatás szintéziséül a könnyed iróniát hozta magával, Ignotusban a modern dekadencia előhangjai pendültek meg. A magyar irodalom, mely eddig meglehetősen egyszínű volt, egyszerre változatossá, sokhúrúvá vált. Olyan hangok szóltaltak meg benne, ha egyelőre halkan és bátortalanul is, melyeknek a tradícióban alig volt előzményük. Valamint a társadalomban, akként az irodalomban is jelentkezett a magyar élet elvárosiasodásának hatása. Az iskolákból új ifjúság sereglett elő, mely már a modern magyar élet levegőjében nőtt fel. Ekkor lépett fel az a költő, aki a még csak félöntudatosan és félénken lappangó gondolatokat öntudatra keltette: Ady Endre. Új volt szerelmi lírája és új volt hazafias költészete. «Az egész annyira új volt, annyira szokatlan, annyira ellenkezett mindazzal, amire az eddigi magyar tradíció rátanította az embert, de viszont annyira tele volt hangokkal, rejtelmekkel, hogy az idegenkedő, szinte megdöbbsent érzés maga izgatta az olvasót, önmaga ellen, a mélyebb, behatóbb elmerülésre.» Közönségünk eddig szokva volt az első olvasásra érthető, csiszolt beszédhez, most meg kellett barátkoznia a szimbolikus kifejezésmóddal, a hirtelen és merész gondolatátvitellekkel, a széles ívű ugrásokkal, a lírai benyomásnak impresszionista modorú visszaadásával. A hagyományos magyar költészet hívei homályosnak és érthetetlennek kiáltották ki Adyt, holott e vádból csak annyi igaz, hogy kissé bele kell magunkat élni a költő lelki állapotába s akkor feltárul művészetének egész nagyszerűsége. Szerelme a modern emberé, hazafisága a korlátokat nem tűrő új nemzedéké. «Ady verseit szeretni és dicsérni többé-kevébbé politikai és társadalmi színvallást is jelentett. Mindenki érezte, öntudatosan vagy öntudatlanul, hogy Ady költészete is egyike az ütközőpontoknak, amelyeken az új Magyarország összezsap a régivel.» Adyt megvádolták a francia dekadens költők utánzásával és szidalmazták nemzetietlenségéért, pedig lénye és költészete teljesen a magyar földből és a mai magyar életből nőtt ki, a magyar föld és magyar élet képeitől

van átítatva. Elkeseredett kitérései a magyarság szenvedélyes szeretetéből erednek. Nem a magyar faj ellen lázad fel, hanem a közállapotok miatt. Bizonyos, hogy az ifjabb írónak, akiket a Nyugat vett pártfogásába, ő tört utat. Ez ifjabb írók közül a regénybe és novellába Móricz Zsigmond hozta a legtöbb új és értékes elemet. Móricz a lírikus Ady mellett az epikai jellemet testesíti meg; közelebb áll a magyar tradícióhoz; realiztikus megfigyelő és ítélő, látása eleven, lelke a morális felháborodásra hajló. A kisváros és falu ábrázolója. De az ő faluja egészen más, mint az idealizálóké: Jókaié, Mikszáthé, Gárdonyié. Ő a falu életének gyökérszárait jobban fel tudja kutatni és igazabb látással tudja festeni, mint bármelyik előde. Nem eszményíti parasztjait, hanem úgy mutatja be őket, aminők. Minden nagyobb munkája egy-egy indulatos tiltakozás a magyar élet nyomorúságai ellen. «Nem politikai forradalmár, mint Ady, inkább morális forradalmárnak lehetne mondani. Minden írónk közt ő mondja a leglesújtóbb kritikát a mai magyar társadalomra, ő mutatja fel legvéresebb sebeinket, még pedig azokon a társadalmi rétegeken, melyeket eddig az egészség, az érintetlen épség illuzióival vettünk körül.»

Keresztény Magvető. 1912. évf. 8. sz. — *Mélius Ihász Péter legutolsó költői munkája.* Néhai Kanyaró Ferenc hagyatékából. Nem kidolgozott cikk, inkább néhány jegyzet, első fogalmazás. Szól Melius Péter egyik versének 1570. évi kiadásáról, melyben Melius a szentírási szöveg segítségével hívásával szidja le a háromságtagadókat. (Igaz Szent Irszol Ki Szedettet Enek. V. ö. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. I. köt. 78. sz.) — *Kriza levelei Toldy Ferenchez.* A Hellebrant-féle közlés ismeretése (l. folyóiratunk: I. 529.).

Közlemények Szepes Vármegye Multjából. 1912. évf. 3—4. sz. — *Förster Jenő: Csáky István gróf országbíró temetésének rendje.* Magyar nyelvemlék a XVII. század végéről.

Magyarország. 1912. évf. 304. sz. — *Özv. Hegedus Sándorné: Liszt Ferenc első látogatása Jókai Mórénál.* Mikor az 1879. évi árvíz elpusztította Szeged városát, a fővárosi írók által rendezett jótékony célú hangversenyen Liszt Ferenc és Jókainé Laborfalvi Róza is résztvettek Bürger Lenorejának melodramatikus előadásával. Ezt megelőzőleg látogatott el a világhírű mester Jókaiék házába.

Magyar Figyelő. 1913. évf. 1. sz. — *Seress László: A felvilágosult abszolútizmus politikai irodalma.* Az 1781-iki sajtórendelettel szabaddá tett irodalom II. József reformeszméi közül az egyházi érdekűeket kapja fel elsősorban. Fordítanak az egyház visszaéléseit ostorozó francia, de különösen német munkákat (Buzás János, Nádaskai András, Szerencsi Nagy István), majd általában vallásellenes röpiratokat adnak ki (Szacsavay Sándor s mások).

Magyar Könyvszemle. 1912. évf. 4. sz. — *Gábor Gyula: Adatok a középkori magyar könyvtárs történetéhez.* Ismerteti Thuróczy János krónikájának egyik ismeretlen kiadását (?), s szól néhány magyar vonatkozású külföldi jogkönyvről. (Szerző fejtegetései, sajnos, nehezen érthetők. Miért idegenkednek tudományos írónk a világos beszédétől?) — *Harsányi István: Volt-e az «Imádság és ének szent István király jobb kezének megtalálásáról» című nyomtatványnak 1484-iki nürnbergi kiadása?* Jó érvekkel bizonyítja, hogy a Bartalis-féle négy soros vers nem XV. századi nyelvemlék, hanem egy 1771-iki kiadású vallásos ének első négy sorának a régi írásmód szerint megkísérelt átírása. (Ezt az állítólagos középkori maradványt mindenesetre törölnünk kell a régi magyar nyelvemlékek sorából.) — *Harsányi István, Horváth Ignác, Erdélyi Pál és Gulyás Pál* adalékokat közölnek Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez. (Húsz új könyvcím a XVII. és XVIII. századból.) — *Gulyás Pál: Egy felsőmagyarországi könyvkötőcsalád főljegyzéseiből.* A németnyelvű napló folytatása; az előző közlemény befejezése (I. folyóiratunk: I. 493.). — *Gyalus István* erősen bírálja Csűrös Ferenc debreceni nyomdatörténetét s többek között felekezeti elfogultságot vet a szerző szemére. — *Melich János* elismeréssel szól az unitárius egyház Dávid Ferenc-kiadásáról s kimutatja Sztripszky Hiador Adalékainak súlyos hibáit és hézagait. (Ez az utóbbi mű kézirat gyanánt jelent meg, száz példányban, géppel írva: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I—II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472—1711. Budapest, 1912. Ára 24 kor. Melich szerint Sztripszky az anyagot nem gyűjtötte össze úgy, ahogy ez szükséges lett volna, sőt összegyűjtött címeiben is sok a gondatlanságból származó hiba.) — *Trócsányi Zoltán* könyvészeti adatokat közöl Székely István Krónikájának 1558-as kiadásához, továbbá Baróti Szabó Dávid Aeneisének megjelenéséhez.

Magyar Középkola. 1912. évf. 10. sz. — *gd* diesérettel ismerteti Vizota Gyula Garat-kiadását (I. folyóiratunk: II. 47.), egyúttal rámutat arra, hogy még ma sincs tűrhető Széchenyi-életrajzunk, nem is szólva azokról a lelkiismeretlen és felületes Széchenyi-kiadásokról, melyeket Zichy Antal rendezett sajtó alá.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 10. sz. — *Kertész Manó: Tündér Ilona.* Tündér Ilona alakja már az Árgirus-história keletkezése előtt élt népköltészetünkben, mit egy 1554-iki adat bizonyít (Tört. Tár Ujf. 8: 527); régi az a hit is, mely Erdélyt tartja Tündérországnak. Nem lehetetlen, hogy Gyergyai igazi forrását az erdélyi népköltészetben kell keresni. — *Tolnai Vilmos: Erdősi Sylvester nevérl.* S. nevének magyar változata nem Kazinczytól származik. Korábbi adatok: Bárány György (1754): Erdélyi; Mossótzky Institóris Mihály (1776): Erdélyi; Denis (1782): Erdőssy, Erdélyi; Wespzprémi István (1795): Erdőssi. — *Kardos Lajos: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozataihoz.* Vizota Gyula hasonló c. közleményéhez egy pár helyesbítő adat, melyekkel Szilágyi István akadémiai

pályamunkái (A magyar szókötés szabályai. Az ékes magyar szókötés) kérdését tisztázza; az első munka 1842-ben nyert jutalmat s 1846-ban jelent meg.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 10. sz. — *Apáthy István: Széchenyi István és a nemzeti sajtóságok az emberi továbbfejlődés szempontjából.* Széchenyi emberi és államférfiúi nagyságának dicsérete. Szerző polemizál Grünwald Bélával (Az új Magyarország. Budapest, 1890.), s bizonyítgatja, hogy Széchenyi nemcsak a legnagyobb, hanem a legmagyarabb magyar is volt.

Muzeumi És Könyvtári Értesítő. 1912. évf. 4. sz. — *Harsányi István: I. Rákóczy György sárospataki bibliája.* I. Rákóczy György erdélyi fejedelem a szentírást mindennap olvasta. Egész gyűjteménye volt a különböző bibliákból. Értekező részletesen leírja azt az újtestamentumi példányt (1590. évi vizsolyi kiadás), melybe I. R. Gy. sajátkezűleg följegyezte, hogy mikor és hol olvasott egy-egy részletet. (A könyvet a sárospataki ref. főiskola könyvtára őrzi.)

Népszava. 1912. évf. 305. sz. — *Révész Mihály: A Népszava negyven esztendeje.* Becses följegyzések azok számára, akik a magyar hírlapirodalom történetével foglalkoznak. Táncsics Mihály munkáslapjától kezdve (Munkások Ujsága, 1848.) sorra ismerteti a radikális-szocialista időszak sajtó történetét, fő tekintettel a Népszavára. Miután Táncsics Mihály agitációs hetilapját a negyvennyolcas kormány betiltotta, a kiegyezésig nem jelent meg több munkásújság. 1868-ban már voltak szocialista munkások Budapesten, s számukra bizonyos Kunsági, majd Beerman Guidó megindították a Munkások Ujságát, mely azonban rövid életű volt. 1869-ben Táncsics Mihály ismét alapított egy szocialista lapot, az Arany Trombitát, de a polgári hatóságok ezt is elnyomták. 1870-ben Külföldi Viktor szerkesztésében megindult az Általános Munkás Ujság, amelynek már teljesen kifejlett szocialista programja volt, de ezt sem tudták fenntartani, s megbukott a Testvériség is, mellyel Politzer Zsigmond 1871-ben próbálkozott meg. Ilyen előzmények után kezdték meg, 1873-ban, a Munkás Heti Krónika kiadását s 1877-ben megindult a Népszava is. Ez időtől kezdve egyre erősödött az országban az ipari munkásság és lassankint teret hódítottak a szociális eszmék.

Nyugat. 1912. évf. 1. sz. — *Elek Artúr: A magyar író és kiadója.* Igen értékes cikk, mely rámutat arra a nivótlanságra, mely a magyar könyvkiadói üzletágat általában jellemzi. Teszi pedig ezt abból az alkalomból, hogy megjelent a Révai-Franklin Per vaskos kötete, mely visszataszító meztelenségében mutatja, hova hanyatlott irodalmunk támogatásának ügye a minden ideális programot lenéző könyvkiadók kezén. (A Révai-Franklin per. Budapest, 1912. 235. l. Kézirat gyanánt kiadták a Révai Testvérek: védekezésül és igazolásul a Franklin-Társulat ellen.) A nagy-

tőke cinikus kíméletlensége és elképesztő pénzharácsolása bevonult az úgynevezett irodalmi intézetek falai közé is. Az üzleti célok most már szentesítik a kiadói eszközöket, s a nagy részvénytársaságoknak a tudomány és irodalom csak annyiban kell, amennyiben ötven, száz és még több százalék tiszta haszonról és nagyarányú üzleti osztalékról van szó. Cikkíró hivatkozik a régi magyar könyvkiadókra, jellemzi Hartlebent, Wigandot, Ráth Mórt és Abafi Lajost, s ezekkel a hálás emlékezetre méltó, nagystíliú irodalombarátokkal szemben megrajzolja a mai pénzcsináló könyv-üzletember képét. Rámutat arra a védtelenségre és nyomasztó helyzetre, melyben íróink vergődnek, s arra a kiadói lelketlenségre, mely a részletüzletek terén és az írói honoráriumok tekintetében rendszerré vált. «Az író a könyvkiadók érdekeit szolgáló tényezők között az egyetlen, amely védekezni nem tud, mert szervezet nem őrzi érdekeit és mert tarifák körül nem bátyázzák. Hogy a papirgyárat, a nyomdászt, vagy a könyvkötőt kopassza meg, hogy a könyvkereskedő százalékát szorítsa le, az eszébe sem jut a kiadónak. A részletüzlet oszlopait, az ügynök urakat meg éppen becézgeti, ha kell, öltre megy értük és úgy megfizeti őket, mint ahogy az írók kivételesen sem . . . Az író a prédájuk. Az író, aki nélkül könyvkiadás és részletüzlet és könyvügynök nem volna. Az író, ki amíg él, nem kelendő részletüzleti portéka és akit ezért bátran el lehet hanyagolni . . . Pedig ha van az üzleti tevékenységnek területe, melyen az üzleti ridegség jogtalanság, visszaélés, sőt bűn, akkor a könyvkiadás az.» Cikkíró végül felveti azt az eszmét, hogy az íróknak szervezkedniök kellene. «Kiadóink ellen: körülbelül ez az egyetlen fegyverünk. Ha ezen sem kapunk, akkor végül is kénytelenek leszünk a magyar kiadó elől a német kiadóhoz menekülni.»

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1943. évf. 9. sz. — *Loisch János* dicsérettel emlékszik meg Kéki Lajos Tompa-életrajzáról. (Tompa Mihály. 1912. Ism. folyóiratunk : I. 320.)

Pesti Hirlap. 1912. évf. 305. sz. — *Gárdonyi Géza: Vajda János albérlője.* Jellemző epizód Vajda János életéből. «A történelemben a legkisebb anekdota is úgy világosít, mint a fényvetítő gépek.»

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1912. évf. 49—52. sz. — *Pruzsinszky Pál: Bod Péter és munkái.* Folytatólagos cikksorozat B. P. születésének kétszáz éves fordulójára alkalmából. B. P. műveinek részletes ismertetése.

Románul. 1913. évf. jan. 7. sz. — *Goga Oktavián: Egy anachronizmus: a magyar nemzeti kultúra.* A hírneves erdélyi román költő borongó hangú fejtegetéseket ad a magyar irodalomról, hozzáfűzve Zichy János miniszternek 1912. dec. 14-én tett következő kijelentéséhez: «A magyar kulturát a magyar nemzet élő lelke szabja meg . . . amely mindenható, örök és halhatatlan és mely megszabja a maga irányát épen úgy, mint ahogyan meg van szabva a csillagok fénye.» E kijelentéssel szemben Goga

Oktavián azt bizonyítja, hogy a magyar nemzeti irodalom tulajdonképen megszűnt, s helyet engedett a budapesti zsidó nemzeti költészetnek. Ma már az úgynevezett magyar irodalomban mind ritkábban találkozunk magyarokkal. Elvesztek Jókai Mór romantikus típusai, Kemény Zsigmond nyakas, nehézkes, büszke nemesei és Mikszáth Kálmán rokonszenves, élénk parasztjai. Elveszett az írók őszinte rokonszenve a magyar motívumok iránt. A régi hősöket másokkal helyettesítették. A túlzott individualizmusnak hánykolódásai, brutális cinizmus és eddig ismeretlen frivolitások kérnek szót a mai irodalmi alkotásokban. A régi paraszt vagy nemes helyett a lipótvárosi ügyvédet, az utilitarista nyárspolgárt és a természet szépségei iránt néma vártot fogod találni a színpadon. Ha egy könyv elolvasása után rekonstruáljuk a szerző személyiségét, a következő igazság fog meglepni: ennek az úrnak nincsen semmi köze az ezeréves magyarság történeti kialakulásához. A magyar irodalom mostani furcsa képének megteremtője, Budapest, ez az elhamarkodott város az ő amerikanizmusával, kabaréival, dohányutcai zsargonjával, éjjeli obszcénitásaival: ez a rögtönzött hangyafészek rányomta bélyegét a magyar irodalomra. A zsidóság, amely itt több jogot tudott magának kivívni, mint bárhol másutt, Budapestet a szemita nemzeti kultúra fő székhelyévé tette. Így érthető, hogy a Népszínház, ahol a fajmagyarnak kellett volna megszólalnia, elbukott, hogy helyet adjon a kozmopolita operettnak vagy Molnár Ferenc darabjainak, amelyekből kirí a rideg humor, a zavaró cinizmus és a szemita szellem mesterkedése. Nincs itt szó a budapesti írók talentumáról, hanem igenis műveiknek nemzeti jellegéről. Senki sem fogja pl. elvitatni Kiss József tehetségét, de senkinek sem fog eszébe jutni azt hinni, hogy a ghetto emlékeinek költője magyar. Mig pl. Ady Endre hipermodern költészetéből minden exotizmusa ellenére is, tisztán kiérezzük a magyar vér féktelen szenvedélyét, Szép Ernőnek méla frázisai elárujják a tereztvárosi költőt. A nyelv még nem teszi magyarrá az irodalmi alkotást. Milyen megragadó megtestesülése a magyar nemzeti léleknek Petőfi a maga páratlan dalaival s milyen távol áll ettől az eszménytől Ignotus, aki retteg az erdőtől, ahol kínzó magánosság nyomja s így kiált fel különben szellemes aforizmáinak egyikében: «A multtal szemben csak egy kötelességünk van: az, hogy elfelejtsük».

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 50—52. sz. — *Kónya Imre: Pósházi János élete és működése.* Befejezésképpen ismerteti P. J. filozófiai munkáit.

Szászváros. 1912. évf. 52. sz. — *Thúry Zsigmond: Jókai Mór karácsonya 1856-ban.* Jókai tisztelői 1856-ban országos gyűjtést akartak indítani, hogy házat vegyenek a népszerű regényírónak. De Jókai a tervet elhárította magától. Ide vonatkozó ismertetlen levelét közli a cikkíró.

Századok. 1912. évf. 10. sz. — *Kováts Antal* ismerteti Császár Elemérnek Bessenyei akadémiai törekvéseiről szóló értekezését, mely még

1910-ben jelent meg. (Az irodalmi hírszolgálat frissességére kissé jobban kellene ügyelniök a szerkesztőknek és bírálóknak.) — *Bártfai Szabó László* ismét válaszol Horváth Sándornak és Friedreich Istvánnak a Széchenyi-monografia ügyében, s azt állítja, hogy a támadások célja «személyes hajsza.»

Ungarische Rundschau. 1912. év. 4. sz. — *Alex. Domanovszky: Die Interpolationen der Wiener Ungarischen Bilderchronik.* Mindaz, amit a Képes Krónika a Budai Krónika anyagán fölül tartalmaz, interpolatio. A Nagy Lajos korában keletkezett krónikán kívül volt u. i. egy másik forrása is, mely valószínűleg III. Béla korában íratott s a XI., XII. század történetének hívebb képét nyújtotta. — *Adolf Kohut: Petöfi im Urteit namhafter deutscher Schriftsteller.* Max Nordau, August Silberstein, Ludwig Barnay, Richard Schmidt-Cabanis, M. G. Conrad, Viktor Blüthgen, Karl Bleibtreu, Ernst Elster, Karl Theodor Gaedertz, Otto v. Laixner, Karl Frenzel, Joseph Joachim nyilatkozatai és Rudolf v. Gottschall verse Petőfiről. (Nem lett volna fölösleges Nordau értetlen ítéletét a Helység Kalapácsáról s János Vitézről a német olvasó felvilágosítására helyreigazítani.) — *I. Peisner: Gabriele Baumberg, die Gattin Johann Bacányis.* Berde Mária-nak az Erdélyi Múzeumban megjelent tanulmánya alapján. (Ismertetését l. folyóiratunk: I. 419—421.) — *Gustav Heinrich: Petöfi bei den Serben.* Polit Vladislava értekezését (Petőfi a szerbeknél) ismerteti. — *Stefan Heinlein: Die erste ungarische Shakespeare-Übersetzung.* Lemonton Emiliáról szól Czeke Marianno értekezése alapján (l. Shakespeare-tár 1910). — *Josef Bayer: Bauernfeld über den Grafen Stefan Széchenyi.* Az Akadémiai Értesítő októberi számában megjelent cikk német fordítása. — *Jósef Bayer: Calderon-Daten aus Ungarn.* Magyar irodalmi adalékok pótléku Wolfg. von Wurzbach nemrég megjelent Calderon-kiadásá hoz.— *Gustav Heinrich: V. Warbecks «Schöne Magelone» ungarisch.* Tesseni Wenczel M.-fordítását ismerteti, mert Joh. Bolte Schöne Magelone-kiadásának bevezetéséből látja, hogy e mű fordításai közül a német kiadó előtt csak a magyar ismeretlen.

Uránia. 1913. évf. 1. sz. — *Legifj. Szász Károly: Kossuth és Görgey.* Közli néhai Szász Károly, volt református püspök és író ifjúkori kiadatan naplójából Kossuth és Görgei jellemzését.

Világ. 1912. évf. 304. sz. — *Móricz Zsigmond: Petöfi társaságában.* Elmondja, hogy milyen élményei voltak Kiskőrösön, «abban a bányában, melyből Petőfi kihozta a magyar psyche minden ragyogó kincsét.» Mély látással jellemzi Kiskőrös népét és magát Petőfit. — *Szenes Béla és Medgyes László: Mai írók és művészek tegnappja.* Érdekes írói nyilatkozatok nemcsak a mai újságolvasók, hanem a jövő irodalomtörténetírói számára is. Ady Endre, Babits Mihály, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Ignótus, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor, Szederkényi Anna és Szini Gyula nyilatkoznak arról, hogy milyen reményekkel alkották meg első munkájukat és miként érvényesültek írói pályájukon.

FIGYELŐ.

Kont Ignác halála. Mély részvételt vettük a hírt, hogy a legmunkásabb külföldi magyarok egyike, Kont Ignác, a mult év december havában váratlanul elhunyt. A párisi Sorbonne tanára volt s a Faculte des Lettres-en a magyar nyelvet és irodalomtörténetet adta elő. Magyarországhoz, mely annak idején nem adott számára kenyeret, hűségesen ragaszkodott s irodalmi munkásságával százszor többet használt nemzetünk külföldi megbecsülésének, mint azok, akik itthon megtagadták tőle a középiskolai tanári katedrát.

Ezek fájdalmas emlékek, melyekről az öreg Kont nem szeretett beszélni. Miután valósággal belekényszerítették a kivándorlásba, Franciaországban hallatlan szorgalommal kezdett életének új megalapozásához. Letette a legnehezebb vizsgákat, középiskolai tanár lett, vidéki állomáshelyeiről felküzdötte magát a fővárosba. Hosszú irodalmi munkásság vet fényt tövises pályájára, míg végül jobb helyzetbe jutott és fokozott erővel folytathatta életprogramját: nemzetünk történelmének és irodalmának külföldi ismertetését s a magyar-francia kölcsönhatások kimutatását.

A legritkább, legnemesebb típusok egyike volt: a hazájából száműzött, ágrólszakadt magyar tudós, aki a maga igénytelenségében egész természetesnek találta helyzetét. Hogy sorsában mennyi a tragikum, azt talán észre sem vette. Legyen áldás emlékéen!

P. J.

Széchenyi naplói. Napjainkban, amikor a Széchenyi-irodalom napról-napra nő, az érdeklődés egyre fokozottabb mértékben fordul Széchenyi naplói felé. Kétségtől ezek Széchenyi legérdekesebb munkái, jóllehet maig sincsenek a maguk eredetiségében közkézre bocsátva. Van ugyan egy kiadásuk, a Zichy-féle, amely tagadhatatlanul lelkes munka, de ennek tudományos értéke nagyon csekély. Inkább előtanulmány Zichy Széchenyi-életrajzához, mintsem komoly kiadás, amennyiben, ahelyett hogy a naplót közölné, saját szubjektív terjengőségével rajzolja a kort, a szereplő egyéneket, a politikai életet és az országgyűlési vitákat, melyek Széchenyi szavaival jóval frapánsabbul hatnának. Csupán a nagyobb nyomaték kedvéért közöl fejezeteiben néhány sort, esetleg oldalt, szó szerint. Általában zavaros képet ad. Összekeveri saját felfogását a Széchenyiével. Ha Széchenyi pszichológiáját akarjuk megismerni, Zichy felfogásán keresztül láthatjuk meg csupán;

lelki életében, benső küzdelmeiben nem vehetünk részt és így kevésbé érthetjük meg. Zichy megpróbálja ugyan a komplikáltabb lelkiállapotot megfejteni, de kevés sikerrel s rendszeren egy patetikus felkiáltással segít magán. Gondatlan is. Kronológiát e naplóból tökéletesen lehetetlen összeállítani.

De bármilyen kiváló munka volna Zichy műve, az önálló kutatás számára eleve elveszett, mihelyt nem az eredeti naplót adja. Felesleges munka is. Naplót akkor olvasunk, amikor magunk akarunk képet alkotni valakiről, vagy valamiről, akkor pedig az illető naplóírónak mások szubjektivitása által el nem homályosított dokumentumaira van szükségünk.

Széchenyi naplójának eredeti kiadása ellen felhozzák, hogy benne kompromittálja egyik-másik főúri családot, különösen némely hölgykortársát s ezért nem közölhető. Régen volt már az, nem lehet már szó a kompromittálásról (a nevek nagy részét maga Széchenyi megsemmisítette), de ha mégis alkudni kell, hát jó, hagyják ki a kompromittált hölgyneveket, különösen, ha sem az ember, sem a politikus Széchenyire nem fontosak.

Kötelességét teljesítené a M. T. Akadémia, ha Széchenyi naplóját kiadná, szigorúan ügyelve arra, hogy a kiadó a maga megjegyzéseit, magyarázatait, csak jegyzetekben közölhesse. A Kazinczy-kiadás, melybe az álszemérem, szerencsére, nem avatkozott be, jó minta gyanánt szolgálhat egy tudományos jellegű publikációnak.

—y —a.

Három lap a magyar regényirodalomról. Leipzigban a tanítószág több nevezetes intézménye közt a *Pädagogische Literatur-Gesellschaft*, *Neue Bahnen* a tanítók továbbképzését havi folyóirattal és igen változatos tárgyú tudományos kiadványokkal szolgálja. Legújabb kötete: *Der Roman des Auslands seit 1800, von Otto Hauser* (Leipzig, R. Voigtländer, 1913, IV+192 l. Ára kötve 2.60 M.) A szerző itt csak «már megállapított itéletek összefoglalását» nyújtja, egyebekben régibb munkájához (*Weltgesichte der Literatur*; Leipzig, Bibliogr. Institut, 1910) utasít, melyben az az új — úgymond — hogy fejtegetéseit «a történelem anthropologiai felfogása» irányítja. Itt csak a nagy, világra szóló jelentőségű (weltbedeutend) irodalmakat tárgyalja. Utolsó fejezete: *Der magyarische Roman*. Az egész három oldal s a fejezet végén néhány sor van az indusok és japánok regényirodalmáról. Rólunk azt mondja, hogy a reformáció kora, Luther hatása, teremtett magyar irodalmat; ezt az ellenreformáció elpusztította s csak a felvilágosodással járó kedvezőbb viszonyok között éledt újra irodalmunk Goethe hatása alatt. Az első modern regényünket Kármán József írta. Hasonló kísérletek után azonban csak a romantika teremtette meg az igazi regényt. Említi Jósikát, Eötvöst, Keményt, Petőfit (mint középszerű prózairót és lutheránus tótót), Jókait (akit külföldön is szívesen olvastak és épen nem mongol típusú). Azután szószerint ezt mondja: «Azóta nem jelent meg Magyarországon Jósikáéhoz, Eötvöséhez, Keményéhez és Jókaiéhoz hasonló jelentőségű elbeszélő, ha ezek mellett és utánok van is néhány

figyelemre méltó tehetség. Ámbár Mikszáth Kálmán a részévé lett becsülést inkább azoknak az eredeti képecskéknek köszönheti, amelyeket bemutatott; ezek a «tót atyafiak» és egy kuntörzs, «a jó palócok», kikről két beszély-gyűjteményének a címét vette. A ref. püspök, Baksay Sándor, Gárdonyi s az ifjabbak közül Szívós Béla szintén inkább csak beszélyeket és rajzokat írnak, mind híven figyelvén meg a népet vagy a kis polgárok világát. A pessimista Vértesi Arnold; Tábori Róbert; Jókai utóda, a humoros sváb, Herczeg Ferenc, Werner Gyula, aki a magyarság teljes győzelmében látja az üdvöt, Flaubert és Anatole France követői: Ambrus Zoltán és Pekár Gyula, a modern Ady Endre — néhány név a legjobbak közül, kik említést érdemelnek. Pusztán a nevekből is látható, hogy az újabb magyar irodalom nem kevés tehetséget a «nemzetiségeknek» köszönhet. (A szerző ezt az állítását a magyarosított írói nevekkal is iparkodik igazolni.) Valóban alig is lehetne másként megmagyaráznunk gazdagságát és változatosságát. Ehez kell még vennünk, hogy a tehetségek nagy részét a rendkívül élénk politikai élet foglalja el s épen Magyarországon nem kevés mestere van az élő szónak. A magyar irodalom a teljes európaiság hatását teszi; csak a nyelv ázsiai eredetű, azonban ennek is ebben az országban és főként az utolsó évszázadban fejlett ki az a hajlékonysága, mely az európai nyelvekkel egyenlővé teszi.»

Bizonyára nem valami sok ez, amit így a német tanítóóság a magyar regényirodalomról megtud. E pár lap azonban nem olyan bántó hangú, amilyent némely más hasonló mű használ. De mikor ez is hangsúlyozza, hogy a magyar irodalmat is az «europäischer Kulturkreis»-hoz kell számítani, mégis úgy érzi az ember, hogy ez kegyesség. Minket még ma is jövevénynek néznek.

IMRE SÁNDOR.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Társaságunk mindenkor hálásan emlékezhetik meg az Országos Középiskolai Tanáregyesület vezetőségéről, mely már a kezdet kezdetén lekötelező jóindulattal karolta fel ügyünket s azóta is meleg szeretettel figyeli munkásságunkat. Most, hogy az Irodalomtörténet második évfolyama megindult, az Orsz. Köz. Tan. Közlöny f. évi 9. számában a következő tanulságos sorokat olvassuk, melyek igazán érdemesek arra, hogy Társaságunk évkönyveibe is feljegyeztessenek. «E most megjelent füzet — úgy mond a Közlöny cikkírója — immár második évfolyamába lép a Magyar Irodalomtörténeti Társaság nagy elterjedésnek örvendő folyóirata. Kartársaink emlékezhetnek, hogy a gyorsan felvirágzó Társaság közlönyünk hasábjain, az Országos Középiskolai Tanáregyesület kebelében, bontott zászlót s innen indult az alapítás és szervezés útjára. Azok előtt, akik eddig is önérzettel hivatkoztak a magyar tanárság tudományos súlyára, bizonyára örvendetes jelenség, hogy ez a jelentős nemzeti kultúrunkát végző egyesület egy év leforgása alatt ennyire megerősödhetett s pusztán a maga erejéből ilyen középponti jellegű orgánumot képes fenntartani. Mindenesetre méltán fokozhatja önbizalmunkat s növelheti erőnk és súly-

unk tudatát, hogy ismét egy fontos kultúrpozícióval erősítettük a magyar tanári rendet, melynek, mint a legutóbbi hónapok eseményei mutatták, annyi tájékozatlan és igazságtalan ellensége van. Egy tudományos társaság, mely ezernél jóval több tagot számlál s melyet úgyszólván kizárólag tanárok alapítottak és tartanak fenn: ez — *magyar specialitás*. Más országokban az úgynevezett művelt nagy közönség, a mágnások, főpapok, országgyűlési képviselők, előkelőbb kereskedők, tőkepénzesek s a történeti osztályok tehetős tagjai is szívesen áldoznak efféle kultúrcélra; nálunk — *a tanárok*. Bizonyos, hogy a magunk szempontjából örvidenünk kell ezen a jelenségen, a megszállott kultúrponatok egyedüli birtoklásán; bizonyos az is, hogy erkölcsi és anyagi befektetésünk fontossága előbb-utóbb gondolkodóba fogja ejteni az ú. n. irányadó tényezőket: másrészt azonban jellemző, hogy mennyire magára (illetőleg *reánk*) van hagyatva ebben az országban a tudomány és a komolyabb szellemi munka. Örömmel üdvözöljük az Irodalomtörténet új évfolyamát, mely bizonyára nélkülözhetetlen tájékoztatója lesz a magyar irodalom tanárainak s kívánjuk, hogy feladatát, a legnemzetibb studium fejlődésének havonkénti összegezését, minél sikeresebben oldja meg.»

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak cím-könyve. Közrebocsátják a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa és országos főfelügyelősége. IV. évfolyam. 1904—1911. Budapest, 1912. 1043 l. Az Athenaeum nyomdája.

A gazdag tartalmú, vaskos kötet 2336 közgyűjteményt ismertet. A falvak és városok betűsoros rendjében (Aba-Zsolna) veszi számba a nem magánjellegű könyvtárakat, múzeumokat és tudományos gyűjteményeket. A legtöbb gyűjtemény, természetesen, Budapestre esik. Itt van az ország három legnagyobb könyvtára: a m. n. múzeumi (több mint 300,000 köt.), az egyetemi (kb. 300,000 köt.) és az akadémiai (kb. 170,000 köt.). Az utóbbi után a benedekrendiek pannonhalmi könyvtára következik (kb. 160,000 köt.). Ezenkívül még hét könyvtár 100,000—150,000 kötetszámmal. A kötet a legtöbb gyűjteménynél közli az alapítás évét, az állomány összegezését, a kikölesönzés módzatait, az évi költségvetést, a gyűjtemény kezelőjének nevét. Az adatok összegyűjtésének és feldolgozásának munkáját a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége útján beszerzett jelentések alapján *Mihalik József* előadó, orsz. felügyelő irányítása és felügyelete mellett *Surányi Károly* áll. főgimn. tanár végezte.

Gyöngyösi kalendárium 1913. évre. A Hanisz Imre Közművelődési Egyesület évkönyve. V. évf. Szerkeszti: *Stiller János* áll. főgimn. tanár. Gyöngyös, 1913. 177 l. Egri érseki liceumi nyomda. Ára 1 kor.

Talán ez az ország legtudományosabb kalendárium. Jól szerkesztett, komoly vállalat, melynek színvonala évről-évre emelkedik. Közleményei

között mindig akad egy-kettő, mely a magyar irodalomtörténetírók érdeklődésére is számot tarthat. Ilyen a most megjelent évfolyamban *Márki Sándor* megemlékezése *Horváth Mihályról*: nemes lendületű, magas szempontú méltatás; egy kitünő stilisztának és élesen látó történettudósnak emlékbeszéde. Márki Sándor azon felette csekély számú történetíróink közé tartozik, akik nemcsak kutatni, hanem írni is tudnak. Ma, mikor történetíróink annyira szárazon és unalmasan, annyi lélektelenséggel és stiltelenséggel halmozzák össze adataikat, lelki üdülés az ilyen olvasmány. *Alszeghy Zsoltnak* két cikke van a kalendáriumban: az egyikben *Vachott Sándor* levelezését ismerteti, a másikban *Spetykó Gáspár leveleit*. Gondosan megírt tudományos közlemény mind a kettő. Ugyanezt mondhatni *Stiller Kálmán* dolgozatáról, *Vahot Imréről*, mely szabad-liceumi előadásnak készült, de jóval felülhaladja az efféle népszerűsítő felolvasások színvonalát.

A Bács-Bodrog-Megyei Irodalmi Társaság Évkönyve. Szerkesztette: *Pataj Sándor* főtktár. Zombor, 1912. 79 l. Bittermann Nándor nyomdája.

A füzetben, melynek nyomdai kiállítása minden kritikán aluli, a hivatalos közleményeken és verseken kívül van két ismeretterjesztő cikk is. (*Trencsény Károly: Mikszáth nyelvművészete. Kohlmann Dezső: II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben.*) A művelt nagy közönség számára készült mindkettő.

Dedek Crescens Lajos: Tu me sequere. Regény. Budapest, 1912. 360 l. Szent-István-Társulat kiadása. Ára 4 kor. 60 fill.

Ez a mű az Ipolyi Arnold kiadásában megjelent Veresmarty Mihály önéletrajz regénybe formálása. És épen azért, mivel egy irodalmi személységnek életét nyújtja élvezetes formában az olvasónak és mivel Veresmarty szerepe alkalmat ad arra is, hogy e kor egész irodalmának kohójába bevilágítson, nagyon ajánlható az ifjúságnak (különösen a VII. osztályban a reformáció és antireformáció tanítása kapcsán). Költői értéke azonban kevés; az, amit Veresmarty érdekes soraihoz hozzátold, pl. a két szerelmes história, ritkán korjellemező; a lelki problémák nincsenek eléggé a regény előterébe állítva, — szóval a nagyközönség érdeklődésére nem igen tarthat számot.

Zs.

Új könyvek és füzetek. — *Császár Elemér: Ányos Pál.* Budapest, 1912. 255 l. Athenæum-nyomda. (Magyar Történeti Életrajzok. XXVIII. 1—3. Ismertetni fogjuk.) — *Hellebrant Árpád: Kriza János levelei Toldy Ferenchez.* Budapest, 1912. 24 l. (L. folyóiratunk: I. 529.) — *Enyedi György: Tancredus király leánya Gismunda és Gisquardus széphistóriája.* Összehasonlító irodalomtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel kiadja *Henrich Arnold.* Kolozsvár, 1912. 127 l. Athenæum-nyomda. Ára 3 kor. (Értekezések a kolozsvári tudomány-egyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. 2. szám. A néhány hó előtt megjelent 1. számot, Borbély

Ferencnek: Gyulai mint æsthetikus című művét már ismertettük: I. 411. Minden egyes szám kapható a kolozsvári egyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumában.) — *Imre Sándor: Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához.* Budapest, 1912. 234 l. Ajtai K. Albert kolozsvári könyvsajtója. (A Magyar Társadalomtudományi Egyesület Könyvtára. 2. szám. A becses kötetből egy nagyszabású kultúrpolitikai programú körvonalai bontakoznak ki; súlyos és komoly tételek, melyeknek megvitatása elmulaszthatatlan kötelessége volna pedagógusainknak, szociológusainknak és kultúrpolitikuskainknak.) — *Az Országos Református Tanárjegyesület évkönyve az 1912—1913-ik tanévre.* Szerkesztette S. Szabó József egyesületi főjegyző. Tizenegyedik évfolyam. Debreczen, 1912. 179 l. Városi nyomda. (A hivatalos közleményeken kívül a köv. értekezések: Csűrös Ferenc: Kálvinista tradíciók és modern nevelés. Nagy Sándor: A Wesselényi-kollégium Uránia színháza. Márk Imre: A stílus és a fogalmazási képesség művelése a középiskolában. Bessenyei Lajos: Mi módon lehetne latin tanításunk színvonalát emelni? Szilády Zoltán: Újabb tervezet a középiskolai természetrajz-tanításhoz. Szabó József: Előterjesztés a vallástani terv és módszertan tárgyában.) — *Waldapfel János: A gyakorlóiskola szelleme.* Jubileumi jelenet. Budapest, 1912. 31 l. Franklin-nyomda. (Párbeszédekben írt történelmi és pedagógiai visszpillantás a tanárképző-intézeti gyakorló-főgimnázium negyven esztendő múltjára.) — *Hangay Sándor: Művészetek az én tükrében.* Sopron, 1913. 148 l. A Kultura kiadása. Röttig-nyomda. (Tartalma: művészetelméleti és pedagógiai cikkek.) — *Hangay Sándor: Bábszínház.* Sopron, 1913. 113 l. A Kultura kiadása. Röttig-nyomda. (Novellák.) — *Világkönyvtár.* Révai-kiadás. Egy-egy kötet 1 kor. 90 fill. (Carlyle: A francia forradalom története. Ford. Baráth Ferenc. Három kötet.) — *Magyar Könyvtár.* Lampel-kiadás. Egy-egy szám 30 fill. (681. Edmondo De Amicis: A török nő. Ford. Vezsenyi Béla. 682—683. Daudet és Belot: Sapho. Ford. Ábrányi Emil. 684. Futrelle: A gondolkozó gép. Ford. Schöpflin Aladár.) — *I. Poeti Futuristi.* Libero Altomare, Mario Betuda, Paolo Buzzi, Enrico Cardile, Giuseppe Carrieri, Enrico Cavacchioli, Auro D'Alba, Luciano Folgore, Corrado Govoni, G. Manzella-Frontini, F. T. Marinetti, Armando Mazza, Aldo Palazzeschi. Con un proclama di F. T. Marinetti e uno studio sul Verso libero di Paolo Buzzi. Milano, 1912. 428 l. Prezzo: due lire. Edizioni Futuriste Di «Poesia». Milano. Corso Venezia 61. — *La Bataille De Tripoli (26. octobre 1911) vécue et chantée par F. T. Marinetti.* Milano, 1912. 88 l. Edizioni Futuriste Di «Poesia». Milano. Corso Venezia 61.